

KOULU JA SYRJÄYTYMINEN - KURAATTORIEN NÄKEMYKSIÄ

TIINA YLÄNEN

TAMPEREEN YLIOPISTO, NUORISOTYÖN TUTKIELMA 1997

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO

2. KASVATUSSOSIOLOGIA JA SOSIAALIPSYKOLOGIAN VIITEKEHYKSIÄ

3. SYRJÄYTYMISEN MÄÄRITTELY JA YHTEYS KOULUUN

3.1. Sosiaalistamisprosessin ontuminen

3.2. Syrjäytymisen määrittely

3.2.1. Elämänhallinta vaihtoehtokäsittelenä

3.2.2. Koulusta syrjäytyminen ja muu syrjäytyminen

4. KOULU SYRJÄYTYMISEN NÄYTTÄMÖNÄ

4.1. Huono koulumenestys ja pinnaus

4.2. Koulun keskeyttäminen

4.3. Koulukiusaus ja sopeutumattomuus

5. KOULUN KEINOT SYRJÄYTYMISEN EHKÄISEMISEKSI

5.1. Opetus ja oppilaanohjaus

5.2. Oppilashuolto ja tukipalvelut

6. KURAATTOREILTA SYRJÄYTYMISEN SELITYSMALLEJA?

6.1. Metodi ja metodologia

6.2. Tutkimuksen aineisto

7. MITÄ SYRJÄYTYMINEN ON?

8. KETKÄ OVAT SYRJÄYTYNEITÄ?

8.1. Syrjäytyneet

8.2. Syrjäytymässä olevien nuorten tyyppejä

9. MITÄ KOULUN PITÄISI TEHDÄ?

9.1. Oppilassuhde

9.2. Perhesuhde

9.3. Suhteessa yhteistyöverkostoihin

9.4. Suhteessa koulun omaan toimintaan

10. NUOREN SYRJÄYTYMISPROSESSIN KUVAUS

10.1. Toimijat

10.2. Syrjäytymisprosessi ja syrjäytymisen tila

LOPPUPOHDINTAA

LÄHTEET

LIITE 1

Tampereen yliopisto
Sosiaalipolitiikan laitos

YLÄNEN, TIINA: KOULU JA SYRJÄYTYMINEN Kuraattorien näkemyksiä

Kandidaatin tutkielma
Nuorisotyö, kasvatustiede
Helmikuu 1997

Tutkimuksen aiheena on ajankohtaisen keskustelun keskiössä oleva ja tiedemaailman kiistelemä käsite syrjäytyminen. Tutkimuksen alkuperäinen kiinnostuksen kohde on lasten ja nuorten mahdollinen syrjäytyminen. Voivatko nuoret syrjäytyä tai olla syrjäytyneitä? Tässä tutkimuksessa nuorten syrjäytymisen kontekstina on koulu. Tutkimus tuo esille koulun tehtävää ja merkitystä nuorelle syrjäytymisen synnyttäjänä ja toisaalta sen ehkäisijänä. Tutkimus pohtii myös koulun ja syrjäytymisen suhdetta. Tutkimuksen empiirinen osuus tarkastelee näitä asioita koulukuraattoreiden näkökulmasta.

Tutkimuksen teoreettinen viitekehys on kasvatussosiologinen ja sosiaalipsykologinen. Kasvatussosiologinen viitekehys tässä tutkimuksessa tarkoittaa ilmiön tarkastelemista yksilön ja instituution ongelmana, jossa tarkastelunäkökulma ei ole kiinnittynyt kumpaankaan osapuoleen vaan koko systeemiin. Sosiaalipsykologinen viitekehys kiinnittää tässä tutkimuksessa huomion sosiaalisiin suhteisiin. Erilaiset ongelmat ilmenevät juuri suhteissa; yksilön ja koulun. Suomalainen akateeminen syrjäytymiskeskustelu on tutkimuksessa pyrittävä esittelemään hyvin kattavasti. Tutkimuksen teoria ei nojaa yhteen yksittäiseen teoriaan, vaan rakentuu lähinnä useiden syrjäytymisteorioiden synteetiksi.

Tutkimuksen tarkoitus on selvittää kuraattoreiden näkemyksiä syrjäytymisestä. Mikä heidän mielestään on syrjäytymistä, mitä syrjäytyminen on, ketkä ovat syrjäytyneitä tai mitkä ovat syrjäytymisen merkit tai uhat. Lisäksi tutkimus selvittää mitä koulun pitäisi kuraattoreiden mielestä tehdä syrjäytymisen korjaamiseksi tai ehkäisemiseksi. Käsitteiden ja teorian selkiyttäminen on yksi tutkimuksen tavoitteista. Tutkimuksen aineisto kerättiin teema-haastattelemalla neljää tamperelaista koulukuraattoria. Tutkimus on laadullinen tapaustutkimus, eikä sillä voida sanoa olevan sinänsä suurempaa yleistettävyyttä. Se kertoo kuitenkin haastateltujen kuraattoreiden näkemykset ja rakentaa siltä pohjalta teoriaa syrjäytymisestä, peilaten sitä jo olemassa oleviin teorioihin.

Tutkimuksen keskeisimpiä tuloksia oli, että kuraattoreiden mukaan nuoret eivät ole syrjäytyneitä. Sen sijaan perheet tai päättäjät voivat olla syrjäytyneitä ja toisaalta syrjäytymisen mahdollisuus on periaatteessa jopa kaikilla ihmisillä. Syrjäytyminen on yhteydessä perheeseen niin, että syrjäytymisvaarassa olevan nuoren perheen kuraattorit näkivät aina syrjäytyneeksi tai syrjäytymässä olevaksi. Nuoret voivat olla syrjäytymisuhan alla ja kuraattorit näkevätkin erilaisia merkkejä syrjäytymisestä. Merkeistä muodostuu kahdeksan erilaisista tyyppiä: 1) fyysisesti tai psyykkisesti huonovointiset, 2) muuttuvat (muutokset oppilaan koulunkäynnissä, aktiviteetissä), 3) lintsaajat, joilla on kouluvaikeuksia, 4) motivaatiottomat, 5) harrastamattomat, 6) heikot, reppanat, hissukat tai itsetunto heikoilla, 7) kokeilevat, hakevat ja norminrikkojat ja 8) kiusaajat ja kiusatut.

Nuoren syrjäytyminen on kuraattoreiden mukaan koulun, oppilaan ja perheen vuorovaikutuksellinen prosessi, jossa nuori syrjäytyy tai syrjäytetään. Syrjäytyvä nuori on siis proses-

sisä, muttei vielä syrjäytynyt. Syrjäytynyt (ihminen) on syrjäytymisprosessin päätepisteessä. Sen määrittäminen, onko ihminen syrjäytynyt vai ei, vaatii subjektiivisen kokemuksen, eli jokainen voi vastata kysymykseen vain omalta kohdaltaan.

Koulun keinot auttaa syrjäytymässä olevia oppilaita on jaettavissa neljään eri suhteeseen, oppilassuhteeseen, perhesuhteeseen, suhteessa yhteistyöverkostoihin ja suhteessa koulun omaan toimintaan. Näissä kaikissa koulun on toimittava perustehtäviään hyvin hoitaen. Kasvatuksen ja opetuksen takaaminen kaikille oppilaille on parasta ennaltaehkäisyä, mitä koulu voi syrjäytymisen eteen tehdä.

1. JOHDANTO

Syrjäytyminen, ja erityisesti nuorten syrjäytyminen, on yhteiskunnallisessa keskustelussa esillä oleva käsite. Nykyisessä hallitusohjelmassa syrjäytymisen vastainen toiminta on mainittu ja Euroopan Yhteisöjen komission koulutuksen Valkoisessa kirjassa syrjäytymisen ehkäisy on yksi viidestä päätavoitteesta. (Valkoinen kirja koulutuksesta 1995) Joidenkin arvioiden mukaan jopa 10% nuorisoikäluokasta on vaarassa syrjäytyä (Ulvinen 1996, 5). Innostus käsitteeseen ja huoli sen takana oleviin ongelmiin on ymmärrettävää, eikä vähiten kansantaloudellisesti. Syrjäytynyt ihminen käyttää yleensä useita yhteiskunnan tukipalveluita, eikä välttämättä pysty työn teolla elättämään itseään. Syrjäytymisen ehkäisy ja elämänhallinnan lisääminen nuorilla tuottaa taloudellisia tuloksia ja lisää nuorten itsensä elämisen tasoa ja hyvinvointia. Nuoren elämäntilanteesta ollaan kiinnostuneita kasvun eri vaiheissa ja varsinkin silloin, kun ympäröivä yhteiskunta huomaa, että kaikki ei menekään suunnitellulla, normaalilla (määrittynyt kulttuurisesti) tai asetetun tavoitteen mukaisella tavalla.

Syrjäytyminen on ollut esillä myös akateemisessa keskustelussa. Jo kymmenen vuotta sitten syrjäytyminen lanseerattiin muotikäsitteeksi (Lehtonen 1986, 4). Pelkäsi muotivirtaukseksi syrjäytymisen käsite ei kuitenkaan ole jäänyt. Syrjäytymiskäsitettä on käytetty vilkkaasti myös 90luvulla (vrt. Siljander 1996, 7). Tieteellisessä tutkimuksessa kiistellään syrjäytymisen käsitteen teoreettisesta määrittelystä ja myös käyttökelpoisuudesta. Käsitteen käyttö on vaikeaa koska eri ihmiset tarkoittavat sillä eri asioita (Virtanen 1996 a, 158). Käsitettä ei kuitenkaan voi jättää huomiotta, sillä sen suosio viittaa tutkimuksen ja teorianmuodostuksen käsitteelliseen tyhjiöön, jota syrjäytymisen käsitteellä pyritään täyttämään. Tämän tutkimuksen tarkoitus on osallistua tähän keskusteluun.

Tutkimus on rajattu tarkastelemaan nuorten syrjäytymistä ja syrjäytymistä koulumaailmassa. Pyrin tuomaan julki mistä ongelmasta puhutaan, kun puhutaan nuorten syrjäytymisestä ja mitä ratkaisuja tilanteelle koulun arjessa nähdään. Tutkimus keskittyy pohtimaan koulun kuraattorien näkemystä siitä, mitä lapsen ja nuoren syrjäytyminen on, miten se näkyy ja mitä koulussa voidaan asialle tehdä. Tutkimuksellisesta rajauksesta johtuen puhuessani koulusta tarkoitan tässä pelkästään peruskoulua. Tarkoituksena on valottaa koulua tärkeänä osana syrjäytyvän nuoren elämää sekä tuoda esiin koulun kuraattorien näkemys syrjäytymisestä käsitteenä ja käytännössä koulun ja oppilaiden elämässä. Tutkimuksen tarkoitus on tuoda esiin miten syrjäytyminen näkyy ja tuntuu koulussa sekä esitellä kuraattorien näkemät koulun keinot ehkäistä ennakoitu kehitys tai pysäyttää nuoren ei-toivottu kehitysura syrjäytymisen merkkien ilmaantuessa. Tutkimus pyrkii myös pohtimaan koulun omaa osuutta tässä kehityskulussa.

Koulun ja syrjäytymisen kontekstissa huolen aiheena on lapsi ja nuori. Koulutus on yksi keskeisempiä sosiaalisia instituutioitamme, jonka kautta integroidutaan yhteiskuntaan (Siljander 1996, 9). Yhteiskunnan tavoitteena on nuoren kasvattaminen ajattelevaksi osallistuvaksi yksilöksi, joka voisi tuntea hallitsevansa omaa elämäänsä. Koululla on instituutiona yhteiskunnallisia tehtäviä ja tavoitteita, joita se pyrkii täyttämään. Peruskoululain 1.:ssä luvussa kerrotaan peruskoulun tehtävä:

2§ Peruskoulun tulee pyrkiä kasvattamaan oppilaansa tasapainoiseksi, hyväkuntoiseksi, vastuuntuntoiseksi, itsenäiseksi, luovaksi, yhteistyökykyiseksi ja rauhantahtoiseksi ihmiseksi ja yhteiskunnan jäseneksi. Peruskoulun tulee kasvattaa oppilaansa siveellisyyteen ja hyviin tapoihin sekä antaa heille elämässä tarpeellisia tietoja ja taitoja.

Peruskoulun opetus ja muu toiminta tulee järjestää siten, että se antaa oppilaan persoonallisuudelle monipuolisen kehittämisen, yhteiskunnan ja työelämän, ammatinvalinnan ja jatko-opintojen, elinympäristön ja luonnon suojelemisen, kansainvälisen kulttuurin ja kansallisten arvojen sekä kansainvälisen yhteistyön ja rauhan edistämisen kannalta tarpeellisia valmiuksia sekä edistää sukupuolten välistä tasa-arvoa.

3§ Peruskoulun kasvatus ja opetus on järjestettävä oppilaiden ikäkauden ja edellytysten mukaisesti. Tehtäväänsä hoitaessaan peruskoulun on pyrittävä läheiseen yhteisymmärrykseen ja yhteistyöhön kodin kanssa tukemalla kotia sen kasvatustehtävässä. (Ranta 1994, 13)

Tämä tutkimus pyrkii empiirisen materiaalin avulla saamaan tietoa kasvatuksen ja opetuksen toteutumisesta arkipäivän koulumaailmassa ja osallistuu nykyiseen syrjäytymiskeskusteluun tarkastellen koulun ja syrjäytymisen suhdetta koulun oppilashuollon työntekijöiden, kuraattorien näkökulmasta.

2. KASVATUSSOSIOLOGIA JA SOSIAALIPSYKOLOGIA VIITEKEHYKSINÄ

Syrjäytymisessä on kysymys ulkopuolisuudesta ja erilaisuudesta suhteessa valtakulttuurin määrittelemään normaaliin elämään. Kasvatussosiologinen viitekehys tarkoittaa tässä tutkimuksessa ilmiön tarkastelemista yksilön ja instituution ongelmana, jossa tarkastelunäkökulma ei ole kiinnittynyt kumpaankaan osapuoleen vaan koko systeemiin. Kasvatussosiologiassa on kyse sosialisatiosta, uusien ikäluokkien muokkaantumisesta yhteiskunnan jäseniksi ja kulttuurin siirtämisestä sukupolvelta toiselle (Takala 1995, 10; Takala 1992, 3). Kasvatussosiologian määrittelemisen sosialisatian tutkimiseksi tekee tutkimuskohteesta laajan, jolloin on mahdollista hahmottaa sosialisatiota kokonaisuutena, mutta samalla vaanii pinnallisuuden vaara. Suomalainen kasvatussosiologia on keskittynyt lähinnä koulutusjärjestelmässä tapahtuvaan sosialisatioon, jolloin sitä voisi kutsua koulutus sosiologiaksi. (Takala 1995, 13.) Tämän tutkimuksen kasvatus ja koulutus sosiologisessa viitekehysessä ihmiskuvan lähtökohtana ja perusilmiönä on inhimillinen kasvu ja kehitys, jolla on biologinen, psyykinen ja sosiaalinen puolensa. Tämä kasvu ja kehitys tapahtuu ihmisyyteisessä, vuorovaikutuksessa muiden kanssa. Kehityksen ohjaaminen on kasvatusta, joka tapahtuu kulttuurin sisältämien arvojen, normien ja toimintatapojen ohjaamana prosessina. (Antikainen 1992, 1011.) Tässä rajapinnassa yhdistyvät myös kasvatus ja yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen intressit, jolloin tätäkin tutkimusta voisi kutsua yhteiskuntatieteellisesti orientoituneeksi kasvatustieteelliseksi tutkimukseksi.

Kasvatuspsykologiassa kasvatuksen ja koulutuksen ilmiöitä tarkastellaan ihmisen käyttäytymistä koskevan tieteellisen tiedon näkökulmasta (Kuusinen 1995, 10). Tässä tutkimuksessa kasvatuspsykologiaa sivutaan lapsen ja nuoren normaalien kehitystehtävien kautta. Erik H. Erikssonin mukaan ihmisen kehitys suhteessa sosiaaliseen ympäristöön kulkee kahdeksan elämänsäkaaren psykososiaalisen kriisivaiheen kautta. Koulunkäynnin aloittanut lapsi on elämänsäkaarensa neljännessä vaiheessa, jossa lapselle määrittyy itselleen kuva itsestään pystyvänä vs. alemmuudentuntoisena. Onnistuneen kehitysvaiheen jälkeen tulevan elämän perusvoimana on pystyvyyden ja pätevyyden elämys; mikä tahansa onnistuu, jos yksilö vain yrittää riittävästi. (Kuusinen & Korkiakangas 1995, 117120.)

Tämän tutkimuksen viitekehyksen ihmiskuvassa ihminen on aktiivinen toimija. On nuori sitten syrjäytynyt tai ei, hän ei ole erilaisten toimien objekti, vaan autonominen subjekti ja mielellinen ja intentionaalinen olento. (vrt. Ahonen 1995, 121.) Kullakin ihmisellä on intentio jäsentää maailma omalla järjellisellä tavallaan. Nuori on oman elämänsä subjekti ja osa omaa ympäristöään.

Sosiaalipsykologinen näkökulma tarkoittaa huomion kiinnittämistä tässä tutkimuksessa erityisesti sosiaalisiin suhteisiin. Suhteiden tarkastelunäkökulma on yksilön suhde instituutioon. Ongelmat ilmenevät suhteissa; yksilön ja koulun. Tämän suhteen tutkiminen ja analysointi lisäävät ymmärrystä koulun ja yksilön toiminnasta sekä asemasta toisiinsa. Tutkimus pyrkii yhdistämään kasvatussociologisen ja sosiaalipsykologisen viitekehyksen lisätäkseen ymmärrystä aiheesta.

Tutkimuksen teoria ei nojaa yksittäiseen teoriaan, vaan muodostuu useiden syrjäytymisteorioiden synteetiksi. Petri Virtasen mukaan (keskustelu 10/1996) syrjäytymisen tutkimuksella voisi sanoa olevan kaksi päätraditiota; perinteinen ja uusi. Niin sanotussa perinteisessä syrjäytymistutkimuksessa syrjäytyminen voidaan liittää kiinteästi köyhyyden ja huono-osaisuuden tutkimukseen, jossa lasketaan tilastollisin menetelmin köyhyyden raja ja liitetään syrjäytyminen sitten köyhyyteen ja huono-osaisuuteen. Lehtonen (1986, 14) tuo esille, miten syrjäytymisen käsitettä on ollut vaikeata tarkastella viittaamatta ilmiöihin kuten köyhyys, huono-osaisuus tai marginalisoituminen, jota korvaamassa syrjäytyminen on ainakin osittain ollut. Uudemmassa syrjäytymistutkimuksessa syrjäytymisen voidaan nähdä olevan ajassa liikkuva, paikallisesti määrittyvä ilmiö, yhteiskunnallinen prosessi, jossa vuorovaiikutussuhteet ja rakenteet ovat määräävissä asemassa. (vrt. Siljander 1996, 9.) Syrjäytymistä tässä merkityksessä kuvaava termi on ”social exclusion”, joka suomennettuna on syrjäytyminen. Uudemman tradition mukaan syrjäytymistä voitaisiin tutkia vain laadullisin menetelmin (Virtanen, keskustelu 10/96). Tämän tutkimuksen teoria on lähempänä uudemman tradition ajattelua, mutta myös perinteisen syrjäytymistutkimuksen näkökulma tulee esille. Voidaanko tällainen jako kahteen traditioon todella tehdä ja todentaa? Vastausta kysymykseen ei löydy ilman erillistä tutkimusta. Tällaiseen tutkimukseen en nyt ryhdy, joten en voi tukeutua tässä tutkimuksessa jaottelun mukaisiin traditioihin, vaikka jaottelu houkuttelevalta tuntuisikin.

3. SYRJÄYTYMISEN MÄÄRITTELY JA YHTEYS KOULUUN

3.1. SOSIAALISTAMISPROSESSIN ONTUMINEN

Sosialisaatio tarkoittaa sananmukaisesti yhteiskunnallistamista, jossa uudet ikäluokat muokkaantuvat yhteiskunnan jäseniksi (Takala 1995, 10). Yksilön kannalta kyse on sekä

kehitys että oppimistapahtumasta, joka kestää läpi elämän (Antikainen 1993, 78). Nuoren kannalta sosialisatiossa on kysymys prosessista, jonka kautta hän hankkii persoonallisuutensa, motiivinsa, arvonsa, merkityksensä, uskomuksensa ja paikkansa yhteiskunnassa. Yhteiskunnan kannalta sosialisatio on prosessi, jossa nuori omaksuu valmiudet, tiedon, motivaation ja asenteet, jotka ovat välttämättömiä niiden roolien omaksumiselle, joissa ja joiden kautta yhteiskunnan uusiutuminen tapahtuu. (Puuronen 1989, 76) Syrjäytymisen voidaan nähdä olevan seurausta sosiaalistamisprosessin epäonnistumisesta. Siksi on tarpeen ennen syrjäytymisen varsinaista määrittelyä käsitellä sosialisatiota ja sen ontumista.

Yhteiskunnan perussosiaalistajia ovat perhe, koulu ja työelämä. Lapsi ja nuori kiinnittyy yhteiskuntaan perinteisesti näiden instituutioiden kautta. Integrointi yhteiskuntaan ei aina onnistu ja voidaan puhua syrjäytymisestä. Voitaneen siis puhua syrjäytymisestä, kun nuori on sosiaalistunut liian vähän tai huonosti. Sosiaalistumaton nuori rikkoo normeja eikä arvota asioita kuten yhteiskunnassa toivottaisiin hänen tekevän. Nämä erilaiset käsitykset perusarvoista ja normeista ovat siis osoitus sosialisatation puutteellisesta toteutumisesta ja ongelmaa on pyrittävä korjaamaan ”toisinaajattelijoina” sopeuttamalla (Takala, T 1989, 17). Sosiaalistamisprosessin ilmenemismuotoihin sisältyykin aina myös pakkovaltaisten keinojen käyttöä, joka ilmenee sen kohteille avun ja toisaalta tukahduttavan tarkkailun ja valvonnan ykseytenä. Sosiaalipoliittisten intressien kietoutuminen valtion ahtaammassa mielessä ymmärrettyihin tukahdutusinstituutioihin (poliisi ja oikeustoimi) ei ole sattumaa (op-pivelvollisuus, sosiaalityöoikeustoimi kytkennät) (Hirsch 1983, 85).

Syitä integraation heikkouteen on etsitty muuttuneiden instituutioiden ja muuttuneen yhteiskunnan muuttuneesta suhteesta. Perhekokon on pienentynyt, perhemalli on hajanainen ja perhe-elämä on muutoinkin jatkuvien muutosten sävyttämää. Nämä ovat muuttaneet perheen roolia niin, että perheen merkitys sosiaalistajana ja myös kasvattajana on heikentynyt (vrt. Siljander 1996, 10). Yhteiskunnan toivomat arvot ja normit voivat jäädä välittymättä jälkipolvelle. Nuori ei integroidu työelämäänään automaattisesti ja astu aikuisuuteen vanhan mallin mukaisesti. Työelämän rooli sosiaalistajana on dramaattisesti pienentynyt (viite 1). Perheen ja työelämän sosiaalistajaroolien vähetessä koulun rooli vastaavasti korostuu ja kasvaa. Koulu on ja pysyy nuoren elämässä, ja koulun harteille onkin kasattu yhä enemmän sosialisatiotehtävää. On jopa kirjattu, että koulun tulee ottaa vastuu lapsen kasvatuksesta hoidettavakseen (Vintiötyöryhmän muistio 1994, 4). Koulun resursseja on leikattu ja silti sen siis tulisi pystyä yhä monipuolisemmin vastaamaan oppilaiden hyvinvoinnista. Toisaalta koulun sosialisatiotehtävään kuuluu myös valikoida oppilaita ja luokitella menestyjiin ja epäonnistujiin ja palvella näin työvoiman kvalifiointitehtävää (Silvennoinen 1992, 256266).

Perhe, koulu ja työelämä ovat yhteydessä toisiinsa niin, että kärjistäen voidaan sanoa, että huono-osaisuus perheessä voi johtaa huonoon koulumenestykseen ja se taas huono-osaisuuteen työmarkkinoilla. Tätä prosessia voi kutsua syrjäytymiseksi. Tietyllä tavalla kysymys on elämänhistoriallisesta prosessista, jossa eri vaiheet seuraavat toisiaan (Siljander 1996, 8). Koulunkäynnin epäonnistumisella on huomattava vaikutus syrjäytymiseen (Valkoinen kirja koulutuksesta, 1995).

Viite 1. Työttömyys Suomessa, (suluissa alle 25vuotiaiden työttömyysprosentti) 1990; 4% (7), 1991; 7% (14), 1992; 13% (25), 1993; 17% (33), 1994; 19% (34), 1996; (30) (Virtanen 1996 a, 14 ja Nyssölä 1996, siteeraus tilastokeskuksen tilastoista).

3.2. SYRJÄYTYMISEN MÄÄRITTELY

Tutkimus lähtee liikkeelle syrjäytymisen määritelmästä ja tarkastelee missä ovat sen yhtymäkohdat koululaitokseen. Voiko peruskouluikäinen syrjäytyä tai olla jo syrjäytynyt? Syrjäytymiskäsitteen käyttö leiman tavoin rakentaa poikkeavuutta, tuottaa syrjäytymisen kokemusta ja toimii vallankäytön välineenä (Saarikoski, 1996). Tämä puoltaisi puhumista ehkä mieluummin syrjäytymisen uhasta tai syrjäytymisen riskitekijöistä. Syrjäytymisen käsitteen rinnalla tai vaihtoehtona voisi jopa käyttää positiivisempaa määritettä elämänhallintaa tai sen puute. Syrjäytymisen ehkäisemisen sijaan voidaan puhua elämänhallinnan lisäämisestä.

Syrjäytymisen voidaan määritellä tarkoittavan yksilöä ja yhteiskuntaa yhdistävien siteiden heikkoutta. Nyky-yhteiskunnassa työ ja perhe ovat ihmisten välisen yhteisyyden tärkeimmät instituutiot ja lapsilla/nuorilla myös koulu. Nämä ovat myös tärkeimmät siteet yhteiskuntaan: pahimmin syrjäytyneitä ovat siis ne, joilla ei ole työtä, koulua eikä perhettä. (vrt. Sipilä 1985, 73.) Petri Virtanen kokoaa syrjäytymisen käsitettä seuraavasti: "Se ei ole pelkästään työn puuttumista, vaan myös puutteellista koulutustaustaa, vapaa-ajan viettotapojen köyhyyttä ja sosiaalisten verkostojen repeilyä. Kokoavana tulkintana voidaan esittää, että syrjäytymisilmiössä on kysymys taloudellisesta, sosiaalisesta, terveydellisestä ja koulutuksellisesta huono-osaisuudesta sekä syrjäytymisestä vallankäytöstä, osallistumisesta, työmarkkinoilta ja asuntomarkkinoilta." (Virtanen 1996 b). Puhuttaessa syrjäytymisestä puhutaan samalla positiivisten mahdollisuuksien ja sosiaalisen kansalaisuuden ulkopuolelle jäämisestä.

Lehtiniemen mukaan nuorisotyön ammattilaiset nimittävät nuorta syrjäytyneeksi usein vain yhden "syrjäytymistekijän" vallitessa (Nuorisotyö lehti 4/96, 31). Jyrkämän mukaan syrjäytymistä määriteltessä on mietittävä mistä ihmiset syrjäytyvät, miten ja miksi. Lisäksi pitäisi pohtia mihin ihmiset syrjäytyessään joutuvat. Nämä kysymykset viittaavat syrjäytymisen olevan enemmän prosessi kuin tila. Jyrkämän mukaan syrjäytymisellä on viisi ulottuvuutta: koulutuksellinen, työmarkkinallinen, sosiaalinen, normatiivinen ja vallankäytöllinen. Syrjäytymisen alueet, sisällöt, mekanismit, syyt ja taustatekijät sekä seuraukset vaihtelevat ulottuvuuksissa. (Jyrkämä 1986, 3940)

Syrjäytyminen voi teoksessa Syrjäytymiskäsitteen käytön ongelmia (1986, 5) mukaan viitata ainakin neljään kohteeseen:

- 1) ihmisiin tai ihmisryhmiin
- 2) marginaalisiin ongelmiin sosiaalipoliittisissa toimintajärjestelmässä (Louhelainen 1986)
- 3) sosiaalisten ongelmien kasautuvuuteen, yksilölliseen moniongelmaisuuuteen ja
- 4) syrjäytymiseen yhteiskunnallisena prosessina.

Syrjäytyminen voidaan siis nähdä myös sosiaalisten ongelmien kasautumisena (Lehtonen, Heinonen, Rissanen 1986, 14). Kärjistäen siis ongelmat kotona johtavat ongelmiin koulussa, jotka johtavat ongelmiin työmarkkinoilla. Nuori, joka syrjäytyy kaikilta kolmelta yhteiskunnallisen toiminnan osa-alueelta; tuotannon, sosiaalisen ja politiikan, vallan alueelta, on "totaalisesti" syrjäytynyt (ibid, 1825).

Tämän tutkimuksen lähtökohtana on syrjäytyminen yhteiskunnallisena prosessina, jonka seurauksena nuori ajautuu yhteiskunnan ja kulttuurisesti määritellyn normaalin ulkopuolelle. Tekijöitä voi olla useita ja ne voivat olla eri ihmisillä erilaisia. Syrjäytyminen liitetään siis yhteiskunnallisiin ja kulttuurisiin muutosprosesseihin. Siten laajennetaan selitys-

perustaa syrjäytyvästä tai moniongelmaisesta yksilöstä syrjäytymistä tuottaviin yhteisöllisiin mekanismeihin (Siljander 1996, 8). "Nuoren kannalta syrjäytyminen tarkoittaa, että mahdollisuudet osallistua koulutukseen, työelämään, sosiaaliseen toimintaan, erilaisten palvelujen käyttöön sekä muuhun kulutukseen ovat kaventuneet. Ääripäässä saattaa olla täydellinen yhteiskunnan ulkopuolelle jääminen ja laitos ja vankilakierre." (Valtiontilintarkastajain kertomus vuodelta 1994, 57.) Pauli Siljander näkee syrjäytymiskäsitteen määrittelyssä ja käytössä vaaran; jos käsite merkitsee vain hyvinkin erilaisten tilannetekijöiden kasaantumista, joiden yhteyttä ja vaikutusmekanismeja yksilöllisiin ratkaisuihin on erittäin vaikea jäljittää, menettää käsite näin ymmärrettynä erottelukykynsä ja merkitsee lähinnä yleisnimitystä erilaisille sosiaalisen poikkeavuuden muodoille (Siljander 1996, 8).

Syrjäytyminen on syrjäytymistä jostakin, eli se on suhdekäsite. Sitä ei ole hedelmällistä määrittellä tilana tai olomuotona vaan suhteena johonkin. Tämä häivyttää käsitteeseen tavallisesti liittyvää negatiivista peruskaukua. Se kellä on valtaa määrittelee sen elämänmuodon, arvo ja normijärjestelmän, johon suhteutetaan muita vaihtoehtoisia elämänmuotoja. "Syrjäytyjät ovat valtakulttuurin ongelmatapauksia, jotka edustavat elämäntavallaan ja toiminnallaan joko tahattomasti tai tahallisesti sellaista, mikä ei kiistattomasti ole sovitettavissa ko. yhteisön määrittelemiin kehyksiin." (Siljander 1996, 89.) Näin määritellen asetetaan ulkoapäin ennakkoehtoja sille, miltä elämän tulisi näyttää, ja tämä juuri onkin syrjäytymiskäsitteen käytön ongelma. "Normaali elämä" tarkoittaa usein jotain melko keskiluokkaista, keskivertoa ja keskiarvoista elämää, sellaista elämää, jota määrittelijä itse pitää normaalina. Tähän liittyy harha yhteiskunnan kaikkien ihmisten yhteisestä kulttuurista, jossa kaikilla on yhteinen ja sama sisäistynyt käsitys arvoista, oikeasta ja väärästä, normaalista ja poikkeavasta. Syrjäytynyt ihminen ei täyty olemisellaan valtakulttuurin kriteerejä, ei kuulu joukkoon ja edustaa siten erilaista kulttuuria.

Sipilän mukaan syrjäytyminen voi olla sekä syrjintää että omaehtoista syrjäytymistä. Syrjintä on muiden ihmisten suhtautumista johonkin henkilöön ja syrjäytyminen voi tapahtua myös omasta aloitteesta, ilman muiden syrjintää (Sipilä 1982, 19).

Kiistely siitä, kumman tai kenen kulttuuri ja intentio on oikeutettu, kuuluu hyvinvointivaltion esimodernin ajan keskusteluun. Tässä keskustelussa ihmiset jaetaan elämäntyylien mukaisesti "oikeanlaisiin" ja "vääränlaisiin", eikä erillinen yksilö omine intentioineen ja arvoineen ole vielä yhteiskunnan huomion keskipisteessä. (vrt. Virtanen 1996, 105.) Onko eettisesti oikein kutsua joitakuuta syrjäytyneiksi siksi, että heidän elämänsä arvot ovat erilaiset kuin valtakulttuurissa, ja sitten puuttua heidän elämäänsä? Yksi tapa ratkaista syrjäytymiskäsitteen käyttö on valita subjektiivinen määrittely, jossa kukin määrittelee itse kokeeko olevansa syrjäytynyt vai ei. Tästä seuraa kuitenkin lisää eettisiä kysymyksiä, milloin voidaan, kuka voi ja millä perusteella, puuttua toisen ihmisen elämään. Jos koulunsa keskeyttänyt nuori ei koe olevansa syrjäytynyt tai apua vailla, niin viranomaiset ja yleinen mielipide kuitenkin niin näkevät. Voidaanko sanoa, että nuori on avun tarpeessa huolimatta hänen subjektiivisesta kokemuksestaan? Yhteiskunta on ottanut itselleen oikeuden (lakiin nojautuen) puuttua kansalaisten elämään, silloin kun se parhaaksi sen näkee. Jos yhteiskunta ei toimisi näin, niin mitä sitten tapahtuisi tälle nuorelle ja kuka häntä auttaisi elämään tässä yhteiskunnassa? Hyvinvointivaltioiset palvelut onkin nähtävä paitsi yhteiskunnallisina interventioina, niin myös sosiaalisen kansalaisuuden mahdollistajina (Virtanen 1996 a, 158).

Siljanderin määritelmä syrjäytymisestä poistaa tiettyjä käsitteen käytön vaikeuksia. Syrjäytymisen ongelma syntyy, kun seuraavat kaksi ehtoa täyttyvät. "Ensinnäkin yksilön elämänhallinnan kadottamisen ja siihen liittyvä vieraantumisen kokemus sekä ulosajautuminen keskeisiltä yhteiskunnallisilta foorumeilta. Tähdennettäessä syrjäytymisen käsitteen käyttöä subjektiivisen kokemuksen sekä keskeisiltä yhteiskunnallisilta foorumeilta (kouluksesta, työmarkkinoilta, sosiaalisista suhteista) ulosajautumisen kuvaajana, voidaan sitä pitää varsin onnistuneena käsitteenä. Ulosajautumisen tarkempi sisältö on kuitenkin määriteltävä kussakin kontekstissa erikseen. Tässä mielessä syrjäytymisen käsite tuleekin jättää avoimeksi: sen tulee itse asiassa olla jatkuvan uudelleen määrittelyn alainen käsite. Toiseksi yksilöllisen ja yhteisöllisen (valtakulttuurin) ristiriita: syrjäytyminen merkitsee tämän ehdon mukaan yksilön ja yhteiskunnan normijärjestelmien välisen suhteen kriisiä." (Siljander 1996, 9.)

3.2.1. Elämänhallinta vaihtoehtokäsitteenä

Elämänhallinnan käsitteen käyttö ei ole juuri yksiselitteisempää kuin syrjäytymisenkään. Perinteisen elämänhallinnan ideologian mukaan suunnitelmallisuus ja kontrollointi tuo elämään hallinnan tuntua. Nykynuorten elämää hallitsee tässä ja nyt eetos, koska liika suunnitelmallisuus on sattumanvaraisissa oloissa riski. Elämää ei siis voi eikä pidäkään hallita tai kontrolloida. (Saarikoski, 1996) "Huono-osaisten" nuorten elämänhallintaan vaikuttaa usein työläistäusta, heikko pohjakoulutus, kouluongelmat, kouluhaluttomuus ja kypsymätön ammatinvalinta. Perinteinen suunnitelmallisuus lienee helpompaa ja turvallisempaa hyvin koulussa menestyneille oppilaille niin sanotuille "hyväosaisille" nuorille, joilla on parhaat mahdollisuudet toteuttaa haluamansa suunnitelma toivomallaan tavalla. (vrt. Silvennoinen 1993, 11.) Kaikilla lapsilla ei ole samanlaisia valmiuksia elämänhallintaan eikä samanlaista perheen tukea taustalla. Koulun opetuksen tavoitteena on tasoittaa lasten sosioekonomisissa taustoissa olevia eroja ja ottaa huomioon lasten erilaiset valmiudet oppia asioita.

Käsite elämänhallinta vie ajatukset yksilöllisiin selviytymisstrategioihin, miten elämässä yleensä selviää, miten sen kukin hallitsee. Syrjäytymiskäsitteessä on herkullista juuri sen tietty vastakkaispooliasetelma suhteessa elämänhallintaan. Mikä on ei-elämänhallintaa, mikä on syrjäytymistä, mistä oikein puhutaan.

Käsitteet elämänhallinta ja syrjäytyminen ovat siis sukulaiskäsitteitä, joiden kummankin käytössä on ongelmia. Tässä tutkimuksessa en käytä elämänhallinnan käsitettä, vaan pidäydyn syrjäytymiskäsitteessä koska syrjäytyminen sosiaalisena ongelmana on olemassa eikä muutakaan ongelmatonta käsitettä tai määritettä todellisuutta kuvaamaan ole kehitetty.

3.2.2. Koulusta syrjäytyminen ja muu syrjäytyminen

Lämsän mukaan (1996, 79) usein kun puhutaan syrjäytymisestä peruskoulussa, tarkoitetaan koulun opettajien, opetussuunnitelmien ja virallisen koulukulttuurin näkökulmaa, jolla ilmiötä kuvataan ikään kuin objektiivisesti, ulkoapäin. Koulussa syrjäytymisellä tarkoitetaan tällöin oppilaan poikkeamista valtakulttuurin odotuksista ja hänen joutumistaan tämän poikkeavuuden vuoksi ainakin osittain koulun normaalitoiminnan ulkopuolelle. Kun koulumaailmassa puhutaan koulusta syrjäytymisestä, usein tarkoitetaan oppilaan huonoa koulumenestystä yleensä, jatko-opintoihin pääsyn vaikeutta, koulupinnausta tai epämääräisiä poissaoloja, käyttäytymisongelmia ja osallistumattomuutta sekä päihteisiin tai rikollisuuteen viittaavia tekoja (vrt. Liimatainen-Lamberg & Uotinen 1996, 13). Tällöin oppilaan ja

koulun suhde ei ole toimiva, eikä oppilas saavuta koulun asettamia tavoitteita. Koulusta syrjäytymisestä puhutaan myös silloin, kun oppilas on lahjakas ja kärsii haasteettomasta koulunkäynnistä. Oppilasjoukon keskiaines siis voi hyvin, mutta reuna-alueet ovat syrjäytymiselle alttiita (Siljander 1996, 11). Koulutuksesta syrjäytyminen on työmarkkinoiden kautta läheisesti yhteydessä taloudelliseen syrjäytymiseen. Joka tapauksessa koulusta syrjäytyminen on ensisijaisesti koulun ja oppilaan välisen suhteen ongelma (vrt. Lämsä 1996, 7879). Syitä tähän ongelmaan voidaan etsiä mm. oppilaan persoonasta, kotitaustasta, kulttuurista tai koululaitoksen kulttuurista, piilotavoitteista, toimintatavasta ja yhteiskunnallisesta tehtävästä.

Syrjäytyminen on kokonaisvaltaisempi ongelma kuin vain koulusta syrjäytyminen. Koulu on lapsen tai nuoren elämänalueista yksi, kylläkin merkittävä, mutta perhesuhteet ja ystäväpiiri, vapaa-aika ja harrastukset ovat yhtä kaikki elämänalueita, joissa nuoren hyvinvointi tai toisaalta syrjäytyminen saattavat näkyä. Variaatiot ongelmien näkymisestä elämän eri osa-alueilla vaihtelevat. Nuorella saattaa olla ongelmia kaikkialla ja koulu on alueista vain yksi. Saattaa myös olla niin, että koulu sujuu, mutta nuoren voidaan sanoa silti olevan joillain muilla elämän alueilla syrjäytymisvaarassa. Ongelmat voivat näkyä myös perheessä tai muissa sosiaalisissa suhteissa, mutta koulussa muiden elämänalueiden vaikeuksia voi olla vaikea havaita. Tässä tutkimuksessa syrjäytyminen käsitetään laajemmin kuin vain koulusta tai koulutuksesta syrjäytymiseksi; kokonaisvaltaisesti nuorta koskettavaksi tapahtumaksi.

4. KOULU SYRJÄYTYMISEN NÄYTTÄMÖNÄ

Koulusta syrjäytyminen ja monet muut kouluun liittyvät ongelmat ovat samanaikaisesti sekä yhteiskunnallisia, yhteisöllisiä että yksilöllisiä ongelmia (Takala, M 1992). Syrjäytyminen ei siis ole vain oppilaan ongelma. Sitä voi lähestyä koulun ja oppilaan vuorovaikutuksena, oppilaan ja koulun kulttuurien yhteentörmäyksenä, jossa osa oppilaista määrittyy poikkeaviksi ja joutuu vaaraan syrjäytyä koulussa (Lämsä 1996, 78; Kivirauma 1995, 17). Juhani Iivari (1996, 52) siteeraa Bourdieuta ja Passeronia (1970, 198200, 253253 ja Bourdieu 1979, 147), joiden mukaan koululaitos täyttää tärkeän legitimaatiotehtävän muuntaessaan sosiaaliset hierarkiat koulutushierarkioiksi, ”lahjakkuuksiksi”, ”meriiteiksi” tai ”valmiuksiksi”. Tämän muunnostyon heidän mukaansa mahdollistaa pedagogiseen ”esivaltaan” liittyvä symbolinen valta, joka vastaa yhteiskuntaluokkien valtasuhteita ja palvelee hallitsevien luokkien vallan uusintamista. Koulu on siis syvässä merkityksessä yhteiskunnan kuva.

Kritiikin mukaan yhteiskunnallisiin asemiin valmentautuessaan koulu siis karsii, valikoi, erottelee ja lajittelee. Koululla on usein tapana pitää ongelmaita oppilaita poikkeavina ja etsiä syitä ja löytää niitä oppilaiden taustoista ja henkilökohtaisista tekijöistä. Kun oppilaan ja koulun suhteessa on ongelma, koulu näkee ongelmat oppilaan ongelmina ja korjaavat toimenpiteet kohdistuvat useimmin oppilaaseen yksilönä kuin kouluun (Lämsä 1996, 79).

Selitystä poikkeavuudelle ja koulussa epäonnistumiselle on pyritty hakemaan koulun tavasta toimia ja toisaalta oppilaiden välisistä kulttuurieroista (Kivirauma 1995, 22). Kumpaakaan selitysmallia ei tässä tutkimuksessa suljeta pois, mutta niiden viitekehys on hyvin metasosiologinen. Vähintään yhtä kiinnostavia kuin syrjäytymisen metaselitysmallit, ovat oppilaiden arkipäivässä tapahtuvat tilanteen määrittelyt ja käytännön ratkaisumallit. Miele-

käs näkökulma syrjäytymisen rakentumiseen on luokitusten tekijöiden ajatusten valottaminen.

Paradoksaalista kyllä, vaikka koulu on tärkeä yhteiskuntaan sosiaalistaja, se on myös poikkeavuuden tuottaja. Koulun opetussuunnitelmat esittävät kouluopetuksen tietojen, taitojen ja valmiuksien tuottajana (Iivari 1996, 51). Toteutuneet opetussuunnitelmat tuottavat oppilaissa kuitenkin muita oppimistuloksia, kuin mitä opetussuunnitelmiin on kirjattu. Iivari (1996, 52) lainaa Meren (1992, 53) väitöskirjaa:

”Aluksi luotiin kirjoitettu opetussuunnitelma, jonka mukaan oli tarkoitus opettaa. Sitten toteutettiin se ja saatiin oppilaiden kokema eletty opetussuunnitelma. Lopuksi tutkittiin oppilaiden kokema todellisuus ja jouduttiin opetussuunnitelmasta piilopetussuunnitelmaan ja sen vaikutuksiin.”

Koululaitosta voidaan tarkastella rakenteellisten, taloudellisten, poliittisten ja kulttuuristen olosuhteiden tuotteenä, jonka tehtävä on siis karsia, valikoida, erotella ja lajitella oppilaita (Iivari 1996, 52). Poikkeavuuden tuottaminen näyttääkin olevan tärkeä, oleellinen osa koulun sosialisaatiotehtävää. Lämsä esittelee Kivisen, Rinteen ja Kivirauman (1985) tutkimuksen oppilaiden luokittelusta koulussa. Opettajat havainnoivat ja luokittelevat oppilaita ainakin kahden perusintressin mukaan; koulunpidollisesti (eli opettaja on vastuussa oppilaiden oppimisesta) ja kurinpidollisesti (eli opettaja on vastuussa sääntöjen noudattamisesta) Näin luokitellen oppilaat on usein jaettu kulttuurisesti neljään ryhmään, joista käytetään nimityksiä sopeutujat, hyväkseen käyttäjät, vetäytyjät ja aktiivisesti poikkeavat koulun vastustajat. (Lämsä 1996, 81.)

Kivirauma (1995, 141142) siteeraa Colemanin ja Husenin OECD:lle tekemää raporttia, jossa koululaitosta kuvataan kahden kriisin kautta. Ensinnäkin koulu organisaationa ja toiseksi valikointimekanismina on kirjoittajien mukaan kriisissä. Organisaatiokriisi tarkoittaa sitä, että koulu on byrokratisoitunut ja jähmettynyt. Tämä väite ei tämän päivän suomalaisessa koululaitoksesta välttämättä pidä paikkansa. Koululainsäädäntö on uudistumassa ja on jo muuttunut väljäksi puitelaksi, ollen nyt Euroopan edistyksellisimpiä, antaen kunnille ja kouluille erittäin paljon valtaa ja vastuuta opetuksen järjestämisessä haluamallaan tavalla (ks. Ranta 1994; vrt Silvennoinen 1996, 11). Toiseen väitteeseen, valikointimekanismin kriisiin, on vaikeampi löytää vasta-argumentteja. Oppilasaineksen valikoiminen työmarkkinoille ei ole lakisääteinen, eikä siten priorituloite, mutta piilotuloite kylläkin (vrt. Nummenmaa & Tarkiainen 1993, 1520).

"Erilaisista kulttuurisista lähtökohdista tulevilla oppilailla on erilaiset valmiudet menestyä koulun kulttuurisesti määrittyneissä toimintaympäristöissä." (Kivirauma, 1995, 13.) Jorma Kuusisen tutkimuksen mukaan kotitauhaltaan ylempään sosiaaliryhmään kuuluvat oppilaat menestyvät koulussa parhaiten (1992, 52). Oppilaan perheen sosioekonomisen aseman lisäksi koulussa menestymistä/selviytymistä määrittää sukupuoli. Työväenluokkainen tausta yhdistettynä maskuliiniseen sukupuoleen tuottaa varmimmin vaikeuksia koulun kulttuuriympäristössä. (Kivirauma 1995, 13.) Anna Rönkä tutki pitkittäistutkimuksessa sosiaalisen taustan vaikutusta nuoren naisen koulua koskeviin asenteisiin ja koulutusvalintoihin ja löysi näiden väliltä yhteyden. Nuoret, joiden perheen sosioekonominen asema oli ollut matala, olivat aikuisiällä heikoimmin koulutukseen ja työhön kiinnittyneitä. Näiden heikoimmin kiinnittyneiden ryhmässä lapsuudenperheiden alkoholinkäyttö oli ollut ongelma joka toisessa perheessä (nuoren kokemuksen mukaan). Rönkä haluaa korostaa, että nuoren asenteisiin vaikuttaa sosiaalisen taustan lisäksi myös muita tekijöitä; koulumo-

tivaatio ja menestys, ystävyys ja seurustelusuhteet, äidin työrooli, persoonallisuuden piirteet (esim. maskuliinisuus vs. feminiinisyys, impulssikontrolli) sekä asennetekijät (esim. sukupuolen mukaiseen käyttäytymiseen liittyvät odotukset). Persoonallisuuden ja taipumusten "huono yhteen sopivuus" koulun ihanteiden kanssa voi johtaa kielteisiin asenteisiin koulua kohtaan. Esimerkkeinä tästä epäonnistumisen tunteet ja kokemukset voivat olla aran tytön ja aggressiivisesti reagoivan pojan koulunkäynnille leimaa antavia. (Rönkä 1995, 1120.) Oppilaiden psykososiaaliset sekä oppimiseen liittyvät ongelmat ovat lisääntyneet (Meriläinen 1996 a, 471). Tämä viittaa paitsi koulutukselliseen myös muuhun huono-osaisuuteen.

Kirjallisuudesta esiin nousevaa poikkeavuutta, huono-osaisuutta tai syrjäytymistä koulussa on kuvattu huonon koulumenestyksen, pinnauksen, koulun keskeyttämisen, koulukiusaamisen ja sopeutumattomuuden kautta.

4.1. HUONO KOULUMENESTYS JA PINNAUS

Hyvää tai huonoa koulumenestystä, koulupinnausta ja koulussa viihtymistä ei voi suoraviivaisesti liittää toisiaan määrittäväksi tekijöiksi, mutta jokin yhteys näillä asioilla on. Menestyäkseen koulussa, siellä ei tarvitse viihtyä. Ne oppilaat, jotka eivät pärjää koulussa, eivät myöskään viihdy siellä. Viihtymättömyys ja koulun epämielekkääksi kokeminen taas lisäävät pinnausta. (Pirttiniemi 1996, 6175.)

Puolet oppilaista kokee viihtyvänsä koulussa ja kokee koulunkäynnin myönteisesti. Yläasteen oppilaista puolet kokee koulunkäynnin varauksellisesti tai kielteisesti. Heikommin menestyvät oppilaat suhtautuvat koulunkäyntiin muita kielteisemmin. Kouluviihtyvyys on parempaa Pohjois- ja Keski-Suomen alueilla kuin Etelä-Suomessa ja pääkaupunkiseudulla. Etelä-Suomessa oppilaiden koulukielteisyys on yleisempää kuin muualla Suomessa. (ibid)

Opiskeluvaikeudet, huono koulumenestys, koulupinnaus ja päihteiden käyttö ovat yhteydessä toisiinsa (Meriläinen 1996, 110). Kun oppilas ei saa tiedollisia ja taidollisia onnistumisen kokemuksia koulussa, hän pettyy ja vetäytyy tai alkaa käyttäytyä epäsosiaalisesti ja häiriköivästi. Silloin kasvaa riski myös pinnaukseen.

Koulussa menestymiseen vaikuttavat lahjakkuuden lisäksi mm. opetuksessa käytettävät menetelmät, koulun ilmapiiri ja yhteisön toimivuus sekä tukitoimet, joita on tarjolla vaikeuksissa oleville oppilaille (Meriläinen 1996, 107). Heikki Silvennoisen mukaan sukupuoli on keskeisin sosiaalinen erottelija kouluelämässä. Tytöt menestyvät koulussa selkeästi poikia paremmin. (1993, 7.)

Oppilas ei ehkä näe opintojen mielekkyyttä, jos tulevaisuuden näkymät ovat koulun jälkeen joka tapauksessa heikot. Huonojen tulevaisuuden näkymien kautta koulukielteisyys voi levitä laajemmaksikin koulutushaluttomuudeksi (Silvennoinen 1993, 6). Erityisesti koulussa huonosti menestyneillä pojilla on kielteisiä kokemuksia opettajista (Pirttiniemi 1996, 72).

4.2. KOULUN KESKEYTTÄMINEN

Koulutuksen merkitys työttömyysriskiin on merkitsevä. Korkeakoulututkinnon suorittaneiden työttömyysaste on runsaat 5 prosenttia, opistoasteen ja ammatillisen korkea-asteen

suorittaneilla runsaat 10 prosenttia, kouluasteen tutkinnon suorittaneilla noin 18 prosenttia ja enintään peruskoulututkinnon suorittaneilla lähes 30 prosenttia. (Elinikäinen oppiminen tietoyhteiskunnassa, 1996.)

Koulussa viihtymättömyydestä on vielä pitkä matka koulun keskeyttämiseen, sillä lukuvuonna 1994/1995 yläasteella koulunsa keskeyttäneitä oli opetushallituksen kyselyn mukaan (johon vastasi lähes 80% yläasteista) vain noin 112 oppilasta, joista yli puolet oli 9. luokkalaisia. (Meriläinen 1996, 108.) Luku on noin puoli prosenttia yläasteikäisistä, joita on noin 196 600. Tilastokeskuksen tietojen mukaan oppivelvollisuutensa laiminlyöneitä lukuvuonna 1994/95 oli 233 oppilasta, joista tyttöjä 80 (OPTI, Oppilastietokanta 1996). Näiden lukujen perusteella myös koko peruskoulunsa keskeyttäneiden/laiminlyöneiden määrä jää noin puoleen prosenttiin 283 800:sta peruskoululaisesta syksyllä 1995.

Vaikka luvut ovat kansainvälisesti ottaen pieniä on ongelma kuitenkin yksilötasolla merkittävä jatkokoulutuksen mahdollisuuksien kutistuessa minimiin. Opetushallituksen kyselyssä yleisimmät syyt peruskoulun keskeyttämiseen olivat opiskeluhaluttomuus (35%), henkilökohtaiset syyt (20%) (mm. perheen vaikea elämäntilanne), sopeutumisvaikeudet (16%) ja terveydelliset syyt (13%). Samassa kyselytutkimuksessa lähes puolella koulunsa keskeyttäneillä oppilailla todettiin olevan myös päihdeongelma (Meriläinen 1996, 110). Peruskoulun keskeyttämisen riski oli suurin oppilaalla, jonka oppimisedellytykset olivat heikot ja keskitasoisella tai sitä jopa paremmalla oppilaalla, joka osoitti tyytymättömyyttään ja pahaa oloaan hyvinkin vihamielisesti. (Högmander et al. 1988, 27)

Syrjäytymisen riskiryhmään kuuluvat myös ne oppilaat, jotka käyvät koulun muodollisesti läpi saavuttamatta edes perusvalmiuksia. (Meriläinen 1996, 118.) Nämä niin sanotut "arMOVITosen" oppilaat saavat usein opiskelupaikan peruutuspaikoilta tai aloilta, jotka eivät heitä oikeastaan kiinnosta. Tilanne ei ole omiaan motivoimaan opintoihin ja kun perusvalmiudet puuttuvat ja opiskelurutiini saattaa olla haparoiva, opintojen keskeyttämisen riski kasvaa. Koulunsa muodollisesti läpikäyneille ammattikoulukin saattaa olla liian teoreettinen opiskelumuoto.

4.3. KOULUKIUSAUS JA SOPEUTUMATTOMUUS

Jatkuvan viikoittaisen koulukiusaamisen kohteeksi joutuu vajaa 10% eli lähes 20 000 oppilasta (Peltonen 1996, 103). Koulunkäyntinsä aikana koulukiusaamisen piirissä on noin 15% oppilaista (kiusatut ja kiusaajat) (Penttilä 1993, 5). Eeva Penttilä on koonnut selvityksessään muutamia koulukiusaamiseen liittyviä seikkoja, jotka ovat vastoin yleistä oletusta; koulun koolla ei näytä olevan merkitystä kiusaamisen suhteelliseen tiheyteen, vanhemmat eivät juuri tiedä lapsensa osuutta kiusattuna/kiusaajana ja kiusaamista on yhtä paljon maaseudulla kuin kaupungeissa, mutta kaupungeissa ongelma on paremmin tiedostettu. Usein kiusaajilla on huono koulumotivaatio ja kielteinen suhtautuminen koulunkäyntiin. Tämä ilmenee turhautumisena, joka kanavoidaan mm. toisten kiusaamiseen. (ibid, 56)

Erilainen häiriökäyttäytyminen, uhittelu ja kovistelu, metelöinti ja keskittymättömyys opetukseen voivat olla merkkejä heikosta koulumenestyksestä ja siten riskitekijöitä syrjäytymiselle. Sosiaalisesti sopeutumattomien ja emotionaalisesti häiriintyneiden luokkamuotoisessa opetuksessa (ESY) olevia oppilaita on 4 426, joiden huoltajista jopa 40% on yksinhuoltajia (Virtanen & Ratilainen 1996, 57; Kuorelahti 1996, 254).

5. KOULUN KEINOT SYRJÄYTYMISEN EHKÄISEMISEKSI

Yhteiskunnassa on nykyiselläänkin paljon erilaisia auttamistoimia, jotka on kohdistettu syrjäytyneisiin tai elämänhallinnan puutteesta kärsiviin. Silti ongelmat eivät ole poistuneet. Myös koulussa on heikosti menestyville tarjolla taloudellisia, pedagogisia ja sosiaalisia tukipalveluja, jotka eivät kuitenkaan aina auta nuorta saamaan koulutuksesta kaikkea irti. (vrt. Silvennoinen 1993, 13.)

Koulu on merkittävässä asemassa syrjäytymisen ehkäisytyössä, koska se tavoittaa pitkän ajan koko ikäluokan kerrallaan. Lisäksi lapsi ja nuori viettää koulussa suuren osan vuorokauden valvellaoloajastaan ja Iivarin (1996, 51) mukaan oppilas on koulussa elämästään noin 15 000 tuntia.

Koulun instrumentit suhteessa oppilaaseen ovat opetus, oppilaanohjaus ja oppilashuolto. Koulu voi tukea oppilaita yleisopetuksessa monin tavoin. Mikäli normaaliopetuksen keinot eivät riitä, erityisopetus, tukiovetus, oppilaanohjaus sekä oppilashuollolliset palvelut ovat käytettävissä.

5.1. OPETUS JA OPPILAANOHJAUS

Koulun virallisena tavoitteena on oppilaiden menestyminen edellytystensä mukaisesti. Miten siihen päästäisiin? "Koulun tulee hyväksyä se, ettei kaikkia oppilaita kannata opettaa samoin menetelmin. Koulun on etsittävä uusia keinoja kouluvaikeuksista kärsivien oppilaiden opettamiseksi. Eriyttäminen, tukiovetus, samanaikaisopetus, pienryhmäopetus ja valinnaisuuden lisääminen ovat eräitä keinoja, joilla voidaan tarjota myönteisiä oppimiskokemuksia epäonnistumisen sijaan." (Liimatainen-Lamberg 1996, 16.) Erityisryhmien koulunkäyntiin/koulutukseen ja syrjäytymisen ehkäisyyn on etsittykin vaihtoehtoja (esim. MLL:n koordinoima Oma Ura projekti, jossa teoria ja käytäntö jaksottelevat, Lastuprojekti lastensuojelun asiakkaille, tai muut työpajakokeilut ja projektit koulupudokkaille tai ohjelmat oppimisvaikeuksista kärsiville).

Säästöt ovat vaikuttaneet kouluissa erityisopetukseen niin, että entistä pienempi osa peruskoulun oppilaista pääsee osalliseksi siihen. Tämä on huolestuttavaa, koska se vaikuttaa oppilaiden selviytymiseen peruskoulussa ja jatko-opintoihin pääsemiseen (ibid 9). Eniten on vähentynyt osa-aikainen erityisopetus ja emotionaalisesti häiriintyneiden ja sopeutumattomien oppilaiden erityisopetus. Vuonna 199495 sosiaalisen sopeutumattomuuden vuoksi erityisopetuksen piiriin otettiin 4 426 oppilasta, joka on 63% vähemmän kuin luvulla vuonna 198788. Myös tukiovetus on vähentynyt.

Menestys koulutusinstituutiossa edellyttää alusta pitäen tuttuutta koulukulttuurin kanssa (Silvennoinen 1992, 258). Oppilaan menestyminen koulussa kiteytyy ennustettavaksi jo ensimmäisten kouluvuosien aikana. Lahjakkuus säätelee voimakkaasti tätä lapsen koulunkäynnin ensiaikaa. Kotitausta ja lahjakkuus puolestaan eivät ole toisistaan riippumattomia tekijöitä koulumenestymisen suhteen. Lahjakkaat ja ylemmän sosiaalisen taustan lapset menestyvät koulussa parhaiten, paremmin kuin esimerkiksi lahjakkaat ja alemman sosiaalisen statuksen lapset. Alemmassa sosiaaliryhmässä lahjakkuus ei näyttänyt turvaavan koulumenestystä, vaan lievästi jopa päin vastoin; lahjakkaita, mutta alemman sosiaalisen statuksen lapsia sijoittui enemmän huonoimmin menestyneisiin kuin parhaiten menestyneisiin. (Tutkimuksessa jaettiin lapset koulumenestymisen, todistuksen mukaan, kolmeen eri menestymisluokkaan. Yksinkertaistaen; parhaat keskinkertaiset huonoimmin menesty-

neet.) Lisäksi vielä toisin kuin ylimpään sosiaaliryhmään kuuluneiden kohdalla, alempaan kykyryhmään kuulumisen oli todellinen koulussa menestymisen este. Tutkimus päättyi siihen, että koulussa vaadittava kyky, jonka avulla voi menestyä, on kielellinen lahjakkuus, joka suosii ylempään sosiaaliryhmään kuuluvien perheiden lapsia. (Kuusinen 1992, 4851; Kuusinen 1986, 192195.)

Kysymys kuuluukin, miten peruskoulu voisi entistä paremmin toteuttaa tehtävänsä taloudellisten ja sosiaalisten eroista johtuvien koulutus ja oppimahdollisuuksien erojen tasaajana? Nykyisestä tilanteesta kärsivät sosioekonomisesti huonoimmassa asemassa olevien perheiden lapset. "Arvosanjakauman alapäähän sijoittuvat oppilaat kuulevat negatiivista palautetta huonosta koulupärfäämisestään vuosikausia. Se ei voi olla vaikuttamatta heidän kuvaansa itsestään ja oppimiskyvyistään." (Silvennoinen 1993, 8.) Myös lapset, joilla on koulussa mitattavaa lahjakkuutta ja hyvät oppimisedellytykset ja vähän haasteita kärsivät tilanteesta, niin että myös heitä voitaisiin kutsua koulusta syrjäytyneiksi.

Oppilaanohjaus voi käsittää kouluikäisen ammatinvalinta/koulutus/jatkosuunnitelmien teon, mutta myös laajemmin koulun jälkeen oppilaan tarvitseman ohjauksen ja seurannan. Oppilaanohjauksesta vastaavat oppilaanohjaaja lehtorit, opot. Vaikka kaikki peruskoululaiset saavatkin oppilaanohjausta, he eivät silti pysty valitsemaan vielä tulevaisuutensa ammattia. Nämä pudokkaat, harhailijat ja keskeyttäjät ovat oppilaanohjauksen haaste.

Vuosittain noin 14% ikäluokasta on ilman koulutuspaikkaa joko omasta halustaan tai siksi, etteivät pääse haluamaansa koulutukseen. Todellisessa syrjäytymisvaarassa ovat ne, jotka eivät sosiaalisten, psyykkisten tai kulttuuristen syiden vuoksi pärjää tai viihdy koulussa. Heikomminkin motivoituneita tulisi tukea jatkokoulutukseen hakeutumista nykyistä paremmin. (Opetushallituksen Moniste 58/96, 8.) "Heikoimmin menestyvät oppilaat suhtautuvat koulunkäyntiin muita kielteisemmin ja pitävät opettajan heille antamaa tukea huonona. Heillä on paljon poissaoloja, koulupinnausta ja koulunkäynnin keskeyttämisajatuksia." (ibid, 15)

5.2. OPPILASHUOLTO JA TUKIPALVELUT

Oppilashuolto laajana käsitteenä sisältää erilaisia palveluja kuten oppikirjat, koulukuljetukset, koulunkäyntiavustajat, ruokailun ja asuntolapalvelut (Oppilaan monet auttajat 1992, 14). Yleisesti oppilashuollosta puhuttaessa tarkoitetaan kuitenkin psykososiaalisen oppilashuollon työtä. Koulussa tehdään psykososiaalista oppilashuoltotyötä, jonka "...avulla tuetaan huoltajia lasten kasvatuksessa ja kyetään samaan selville lasten, nuorten ja lapsiperheiden erityisen tuen tarve" (ibid, 1). Tätä oppilashuoltotyötä tekevät koulun oppilashuoltotyöryhmät, jotka on perustettu ilman lakisääteistä velvoitetta. Muut koulun työntekijät kuin koulukuraattori ja koulupsykologi tekevät oppilashuoltoon liittyvää työtä oman varsinaisen päätehtävänsä ohessa: koulun johtaja, opettajat, erityisopettajat, oppilaanohjauksen lehtorit ja terveydenhoitajat ja lääkärit (ibid, 14). Oppilashuoltoryhmä kokoaa koulun aikuiset yhteen pohtimaan erityisopetusta ja tukiovetusta tarvitsevien tarpeita ja järjestää muita oppilaiden tarvitsemia tukitoimia. Oppilashuoltotyöryhmien useimmin käsittelemät asiat ovat olleet oppimisvaikeudet, käytöshäiriöt, kotiongelmät, kiusaaminen sekä poissaolot (Meriläinen 1996 a, 466).

Koulukuraattoreita ja koulupsykologeja ei ole käytettävissä kaikissa kunnissa ja se asettaa eri kuntien oppilaat eriarvoiseen asemaan. Kuraattorit ja psykologit toimivat usein yksin tai hakevat työparinsa aina tehtävän mukaan joko koulun sisältä tai ulkoa.

Koulukuraattori ja koulupsykologitoiminnasta säädetään lastensuojelulaissa ja asetuksessa.

Palvelujen kehittäminen ja kasvatuksen tukeminen. Kunnan on sosiaali- ja terveydenhuolto, koulutointa sekä muita lapsille, nuorille ja lapsiperheille tarkoitettuja palveluja kehittäessään pidettävä huolta myös siitä, että näiden palvelujen avulla tuetaan huoltajia lasten kasvatuksessa ja kyetään saamaan selville lasten, nuorten ja lapsiperheiden erityisen tuen tarve, Palveluja kehitettäessä on kiinnitettävä erityistä huomiota lasten ja nuorten tarpeisiin ja toivomuksiin.

Kunnan tulee järjestää kunnan koululaitoksen piirissä oleville oppilaille riittävä tuki ja ohjaus sekä muut tarpeelliset toimet koulunkäyntiin ja oppilaiden kehitykseen liittyvien sosiaalisten ja psyykkisten vaikeuksien poistamiseksi sekä koulun ja kotien välisen yhteistyön kehittämiseksi. Tätä tehtävää varten kunnassa voi olla koulupsykologien ja koulukuraattorien virkoja siten kuin asetuksessa tarkemmin säädetään. (LSL 7§, Oppilaan monet auttajat 1992, 1)

Kouluterveydenhuollossa terveydenhoitaja ja lääkäri ovat koulun ja oppilaiden käytettävissä. Opetushallituksen ja Stakesin 1993 tekemässä selvityksessä kuitenkin kävi ilmi kuntien yleinen kehityssuunta, jossa terveydenhoitajien ja lääkärien työpanosta on kouluissa vähennetty radikaalisti. Säästötoimien kohdistuminen oppilashuoltoon on katsottu haittaavan erityisesti ennaltaehkäisevää työtä kuten terveystasvatusta, mutta myös oppilashuoltotyötä sekä psykososiaalisten ongelmien käsittelyä. (Liimatainen-Lamberg 1996, 48.)

Opetushallituksen tekemän tutkimuksen mukaan 63%:ssa yläasteen kouluista, joissa oli keskeyttäneitä oppilaita, koettiin tukitoimet riittämättömiksi (Meriläinen 1996 a, 477). Kuraattorien ja koulupsykologien virkojen kokonaismäärä (346) on vähäinen, kun rinnalla katsotaan oppilaiden määrää. Koulukuraattorien virkoja oli 1993 yhteensä 217, joista miltei 80% oli sijoittuneena Uudenmaan, Turun ja Porin, Hämeen ja Kymen lääneihin. Kunnasta riippuen osa kuraattoreista toimii koulutoimessa, osa sosiaali- ja terveystoimessa. (Meriläinen 1996 b, 50.)

6. KURAATTOREILTA SYRJÄYTYMISEN SELITYSMALLEJA?

Tämän tutkimuksen tehtävänä on selvittää koulun ja syrjäytymisen suhdetta. Syrjäytymisen käsitteen käytön yhdeksi ongelmaksi koen sen määritelmien tai jopa teoriamallien useuden. Mikä teoria selittää käytännön todellisuutta parhaiten? Syrjäytymisestä on teorioita ja toisaalta on myös olemassa käytännön tietoa oppilaan ja koulun suhteen ongelmista. Ideaalitalanteessa käytäntö ja teoria kohtaavat niin, että käytäntö syventää teoriaa ja teoriasta on apua käytäntöön. Näin ei minusta tunnu olevan koulumaailman ja syrjäytymisen kohdalla. Teorian ja käytännön yhdistäminen onkin tämän tutkimuksen tavoite. Olen kiinnostunut nimenomaan käytännön näkökulmasta, käytännön elämästä nousevista kuvauksista ja sitä kautta syntyvistä teorioista. Kukaties nämä kuvaukset ovat lähellä tai hyvinkin yhteneviä jo esittämieni syrjäytymisen mallien kanssa tai täydentävät jotain niistä. Haluan nähdä yhteyden teorian ja käytännön välillä ja mielellään niin, että teoria voisi kasvaa ja voimistua käytännöstä. Lähdän tutkimaan syrjäytymistä kentän kuvausten perusteella.

Tutkimus pyrkii selvittämään koulun näkemystä syrjäytymisestä psykososiaalisen oppilashuollon työntekijöiden näkökulmasta. Oppilashuollon työn kohteena ovat erityisen tuen

tarpeessa olevat oppilaat, jolloin oppilashuollon näkemykset syrjäytymisestä, syrjäytymisen riskeistä ja syrjäytyneistä oppilaista sekä koulun keinoista puuttua prosessiin, ovat erityisen kiinnostavia. Koulun näkemystä edustavat oppilashuollon työntekijät, kuraattorit. Pyrin tutkimuksessa selvittämään kuraattorien selitysmalleja syrjäytymiselle.

6.1. METODI JA METODOLOGIA

Yhteiskuntatutkimuksen ensimmäinen ja tärkein tavoite on tarjota historiallisesti spesifin kohteen hyvin jäsentynyt kuvaus. En pyri tarkastelemaan yhteyksiä abstraktisteoreettisesti, vaan sen kannalta, mitä ne paljastavat kohteestaan. (vrt. Mäkelä 1990, 42.) Tämä tutkimus pyrkii kvalitatiivisen tutkimuksen keinoin antamaan kuvauksen syrjäytymisestä ja koulusta. Tutkimus on laadullinen tapaustutkimus, jolloin tavoitteena on kuvata ilmiöiden laatua, ei määrää (vrt. Syrjälä 1988, 79). Leena Syrjälä siteeraa Yinä (1983, 23), joka esittää tapaustutkimuksen määritelmän seuraavasti: ”Tapaustutkimus on empiiristä tutkimusta, joka monenlaista todistusaineistoa käyttäen tutkii nykyistä tapahtumaa tai ilmiötä sen omassa ympäristössä, josta ilmiö ei ole selvästi erotettavissa.” (Syrjälä 1988, 7.) Syrjäytymisen ilmetessä suhteissa, vuorovaikutuksessa ja rakenteissa on kvalitatiivinen tutkimusentekko perusteltua. Laadullisen tutkimuksen tiedonkeruu ja analysointi poikkeavat kvantitatiivisesta tutkimustraditioista. Kvantitatiivisessa tutkimuksessa argumentoidaan lukujen ja niiden välisten tilastollisten yhteyksien avulla. Tällöin aineisto on saatettava taulukkomuotoon. Klassisessa kvantitatiivisessa tutkimuksessa hypoteesien asettaminen sekä aineiston operointi erilaisten riippuvien ja riippumattomien muuttujien mukaan tuottaa yleistettävää totuutta. (Alasuutari 1994, 2528.) Kvalitatiivisen tutkimuksen teko on hermeneuttinen prosessi, jossa tutkija keskustelee aineistonsa kanssa. Kiinnitän huomioni aineiston yleisiin tapauksiin, eli useiden yksittäisten tapausten yhteisiin, olennaisiin ja keskeisiin piirteisiin (vrt. Vaittinen 1984, 8789). En pyri paljastamaan lopullista totuutta, vaan rakentamaan tulkintaa, jossa yhdistän oman teoreettisen tietämykseni sekä oman ja tutkittavien näkökulmat (vrt. Syrjäläinen 1994, 68). Yleisenä menetelmällisenä periaatteena on pyrkimys reduktioon, ilmiön palauttamiseen siinä mielessä, että tutkija esittää asian sellaisena kuin se hänelle ilmenee (Vaittinen 1984, 8789). Hermeneuttisessa kehässä tulee edetä kohti perusteltua tulkintaa (Ehrnrooth 1990, 37). Tulkinta on hermeneuttisen prosessin keskeinen käsite. Tutkija tekee tulkintaa jatkuvasti käsitellessään aineistoa tutkimuksen eri vaiheissa. Analyysivaiheessa tulkinnan rakentamisen seuraaminen on tutkimuksen reliabiliteetin kannalta olennaista. Aineiston analyysissä pyrin kirjoittamaan päättelypolkuni esille niin, että lukija voi seurata sitä hyväksyäkseen tai riitauttaakseen tulkinnat (vrt. Mäkelä 1990, 53).

6.2. TUTKIMUKSEN AINEISTO

Tutkiakseni koulun näkemystä syrjäytymisestä halusin esille oppilashuollollisen näkökulman. Oppilashuollollinen työ pyrkii tavoittamaan koulun oppilasjoukosta ne, joiden katsotaan olevan erityisen tuen tarpeessa. Nämä erityisen tuen tarpeessa olevat saattavat olla myös syrjäytymisen uhan alla. Koulun oppilashuollon ammattilaisia, koulun sosiaalisten suhteiden asiantuntijoita ovat koulukuraattorit. Valitsin tutkimushenkilöikseni Tampereen kaupungin koulutoimessa jo pitkään toimineita kuraattorin toimenkuvan kaltaista työtä tekeviä henkilöitä. Tutkimushenkilöitä on neljä, joista kolmen nimike on kuraattori ja yhden koulunkäynnin valvoja (ensimmäinen Tampereelle perustettu oppilashuollon virka oli tällä nimikkeellä ja sellaisena se on säilytetty). Koulunkäynnin valvojan tehtävät ovat hyvin yhtenevät kuraattorien toimenkuvien kanssa. Käytän tunnistettavuuden, yksinkertaisuuden ja myös haastateltavien tehtävien sisällöllisen samankaltaisuuden vuoksi kustakin

tutkimushenkilöistäni tästä edespäin nimitystä kuraattori. Valitsin kyseiset kuraattorit haastateltaviksi heidän pitkän työhistoriansa vuoksi toivoen sen antavan rikkaan perspektiivin heidän arviointeihinsa. Naisia kuraattoreista on kolme ja miehiä yksi. He ovat työskennelleet koulussa ja oppilaiden kanssa kuraattoreina yhdeksästä vuodesta seitsemääntoista vuoteen.

Tutkimus on tapaustutkimus, jossa selvitetään neljän kuraattorin näkemyksiä syrjäytymisestä. Tieto ei siis ole suoraan yleistettävissä, vaan kertoo näiden valittujen kuraattorien henkilökohtaisista kokemuksista ja tiedoista riippuvaiset selitysmallit syrjäytymiselle. Valitsin haastattelun tiedonkeruumenetelmäksi. Haastattelut olivat puolistrukturoituja teemahaastatteluja, joissa tietoa kerättiin tietystä teemoista. Tutkimushenkilöillä oli mahdollisuus tuottaa melko vapaasti omia näkemyksiään aihepiiristä. Haastattelukysymyksillä pyrin saamaan tietoa koulun, erityisesti kuraattorien ajatuksista nuorten syrjäytymisestä, sen näkymisestä koulussa ja koulun keinoista auttaa näitä nuoria. Esitin kuraattoreille kysymykset teemoista:

1. Mitä syrjäytyminen on? Mikä on syrjäytymistä? 2. Ketkä ovat syrjäytyneitä? Ketkä ovat syrjäytymisen uhan alla ja millä perusteella, mitkä ovat merkit syrjäytymisprosessista? 3. Mitä koulun pitäisi tehdä asialle? Mitkä ovat (koulun) keinot auttaa tällaista nuorta? 4. Esimerkki.

Käytännössä haastattelut tapahtuivat haastateltavan esittämässä paikassa, heidän omalla maaperällä ja heidän toivomanaan ajankohtana. Haastattelut tapahtuivat 12.30.9.96. Haastattelut kestivät yli puolesta tunnista puoleentoista tuntiin. Nauhoitin haastattelut ja purin ne sanatarkasti. Purettuja haastatteluja kertyi 120 sivua. Jokainen haastateltava toi uutta aineistoon ja he kaikki olivat tärkeitä tiedon kylläännyttäjiä. Analyysiosassa helpottaakseni kuraattorien ajatusten seuraamista ja erottamista toisistaan, käytän heistä kirjanmerkkejä A, B, C ja D.

Purettuani haastattelut sanatarkasti kuulemani mukaan paperille, luin aineiston läpi avoimella uteliaisuudella antaen kynän intuitiivisesti valita alleviivauksen, huomion kohteet. Toisella lukukerralla minulla oli jo tuntu siitä, millaisia otsakkeita aineistosta voisi nousta, millaisia ryhmittelyjä on mahdollista tehdä. Lukukertojen lisääntyessä ryhmittelyyn ja luokitteluun tuntui olevan useita vaihtoehtoisia ja myös rinnakkaisia mahdollisuuksia. Aineiston analyysin tarkoitus on vastata tutkimusongelmasta nousseisiin kolmen teema-alueen kysymyksiin, jotka kuraattoreille oli esitetty. Analysoin ja luokittelen aineistoa ja myös esittelen sitä eri tavoin, jotta lukijalle välittyisi mahdollisimman aito ja rikas kuva kuraattorien näkemyksistä. Analyysi jakaantuu kolmen pääotsakkeen alle noudattaen haastattelujen teemarunkoa 1) mitä syrjäytyminen on, 2) ketkä ovat syrjäytyneitä ja 3) mitä koulun pitäisi tehdä asialle. Neljäntenä kohtana haastattelurungossa oli esimerkki. Pyysin kutakin kuraattoria kertomaan jonkun esimerkkitapauksen jossa, oppilas on syrjäytynyt tai tapauksen, jossa on syrjäytymisen merkit. Esimerkillä halusin saada lisätietoa siitä, mitä syrjäytyminen kuraattoreiden mielestä oikein on, miltä syrjäytyvän nuoren elämä näyttää ja kuka tai mikä häntä auttaa. Esimerkit ovat osa haastatteluaineistoa ja käytän niitä analyysissä kuten muutakin aineistoa, tiedon kylläännyttäjinä. Kuraattoreiden kertomista esimerkeistä valitsin yhden tarinan kokonaisuudessaan tutkimuksen liitteeksi (Liite 1). Valitsin esimerkin, jossa tuli esiin oppilaan tilanne kotona ja koulussa sekä koulun ja muiden auttajien toimet pidemmältä aikaväliltä.

Kuraattoreiden suoria siteerauksia käytän osana analyysia. Teen sen jotta en kadottaisi heidän sanomansa vivahteita ja toisaalta jotta lukija voisi tarkistaa tekemääni tulkintaa. Siteerausten alleviivaukset tarkoittavat haastateltavan painokasta ilmaisua.

7. MITÄ SYRJÄYTYMINEN ON?

Ensimmäinen teema, syrjäytyminen, miten kuraattorit sen ymmärtävät ja siis määrittävät, tuotti kunkin kuraattorin kohdalla erilaisia selityksiä. Vaikka syrjäytyminen sanana oli kaikille tuttu, oli se käsitteenä kuitenkin vieraampi ensimmäisten kommenttien perusteella.

A: ”No syrjäytymistä, sehän, syrjäytymistä mistä. ... se voi olla syrjäytymistä aika monesta asiasta. ...et mistä näkökulmasta sitä syrjäytymistä sitte kattoo.”

B: ”Eiks näitä saa harkita, vastata joskus toiste! Etten mä ny puhu ihan puppua, ny sävellä sitte.”

C: ”Mä en niinku edes ajattele tolla tavalla, että koulussa vois syrjäytyä, vaan sen tämmösen vieraantumisen, no käytetään nyt sitä syrjäytymistä siinä mutta joka tapauksessa sen prosessin alkulähtökohta on ihan jossain muualla kuin koululaitoksessa.”

Toisaalta D määritteli syrjäytymisen ensimmäisessä lauseessaan prosessiksi. Kaiken kaikkiaan kysymyksiin; mikä on syrjäytymistä ja mitä syrjäytyminen on, vastaukset eivät olleet yksiselitteisiä, vaan menivät limittäin ja liittyivät toisiinsa. Pyrin tuomaan esiin kunkin kuraattorin haastattelujen tuottamat ydinajatuksia syrjäytymisestä, jolloin myös heidän selitysmalliensa keskinäiset yhtäläisyydet ja erot tulevat toivottavasti esiin.

Syrjäytyminen on muotia

D piti syrjäytymistä tämän hetken muotisanana. Aikaisempia vastaavia ovat olleet MBD, insesti, masentuneet lapset ja nyt syrjäytyvät nuoret. D:n mukaan Suomessa, myös kouluissa, on yksi asia kerrallaan pinnalla ja sitten kaikissa lapsissa nähdään oireet kulloiseenkin muotitermiin. Syrjäytymissanalta ei ole voinut vältyä koulumaailmassa varsinkaan.

Pitkällinen prosessi, ketju, tila ja suhdekäsite

Prosessikäsitteet yhdisti kaikkien kuraattorien kertomusta syrjäytymisestä. D:n mukaan syrjäytyminen on pitkällinen prosessi. Määrittely lähtee käytännön kouluelämästä ja silloin prosessin tärkeät osatekijät ovat lintsaus ja oppilaan vapaa-ajan vietto, jotka häiritsevät kouluun tuloa ja koulussa oloa.

”..ei jakseta aamulla nousta, valvotaan hirveen myöhään, ollaan kotoa pois öitä ja tällä tavalla. Että se ehkä näkyy just poissaoloina ja sitt koulussa semmosena levottomuutena ja tota sellasena väsymyksenä että maataan aamu lounaaseen pulpetin päällä ja tehtävät on tekemättä eli kaikki se sellanen välinpitämättömyys siitä normaalista päivätyöstä, mikä on koulunkäynti oppilaalle.”

D mainitsee prosessin yhdeksi osaksi rikosporukoihin samaistumisen ja kaveripiirin vaihdoksen, joka

”.. lähtee viemään niin, ettei kukaan voi enää mitään.”

Syrjäytyminen on syrjäytymistä jostakin, elämästä, koulutuksesta, yhteiskunnasta tai vuorovaikutuksesta kuraattori A:n mukaan. Syrjäytyminen jostakin viittaa suhteeseen. Se etenee ketjuna siten, että jos syrjäytyy koulusta ei pääse eteenpäin jatkokoulutukseen. Syrjäytyminen voi olla myös osittaista; oppilaan sosiaalinen syrjäytyminen normaalista koulun

vuorovaikutuksesta ja arjesta, jos oppilas ei käy koulua. A:n mukaan koulun perustehtävä ja tavoite on saada oppilaille päästötodistus, jolla he pääsevät jatkamaan opintojaan. Lintsaus on ongelma, koska

” ... näistä oppilaista, jotka lintsaa, elikkä on niinkun vaarana, etteivät tule saamaan sitä peruskoulun päästötodistusta.”

Kuraattori B:n kommentoinneista löytyy syrjäytymisprosessin selitysmallista pidempi ketju. Syrjäytyminen on mahdollinen, jos ja kun koulun opetus ”väärämuotoista”, eli kun koulu ei pysty tarjoamaan yksilöllistä opetusta oppilaille. Mikäli oppilas ei saa opetusta, jota hän tarvitsisi, seuraa huono koulumenestys. Huonolla koulumenestyksellä on vaikutuksensa minäkuvaan, joka näin muodostuu turhan huonoksi. Huonosta minäkuvasta seuraa heikko motivaatio koulutyöhön. Eri tekijät vaikuttavat kuin kehässä, ketjureaktiomaisesti toisiinsa. Kun oppilaalla on heikko motivaatio koulussa, voimavarat suuntautuvat muualle. Tyypillisesti kotiin tai kaveripiiriin. Mikäli tällainen oppilas on aktiivinen nuori ja hän on halukas tekemään jotain, mutta hänellä ei ole harrastuksia, suuntautuu aktiivisuus kavereihin. Passiivisempi nuori taas suuntautuu helpommin kotiin. Aktiivisten ”ei harrastavien” nuorten kaveripiiri muodostuu muista ei harrastavista nuorista. Ajankäyttö on ajalehtimistä, eikä elämässä ole systemaattista rytmiä. A:

”Niin kyllä mä näkisin sen niin että syrjäytyminen tarkoittaa nuoren elämässä sitä, että.. nuoren niinku voimavarat, se kapasiteetti, mikä sillä nuorella on käytettävissä, menee tavallaan muiden asioiden hallintaan ja hallinnan ylläpitämiseen ku että hän jaksaa satsata ja panostaa siihen kouluun vaan hän joutuu niinku satsaamaan kotiin liittyviin asioihinsa tai sitte näihin kaverisuhteisiin, jotka monta kertaa ei tuota positiivista sen nuoren elämään, että kyllä mä näkisin, että se on sitä syrjäytymistä.”

C ei pidä termistä syrjäytyminen, koska se on huolimaton ja tosiasioita hukkaava termi. Parempi vaihtoehto olisi C:n mukaan puhua vieraantumisesta. C rinnastaa käsitteet vieraantuminen ja syrjäytyminen. Mikäli käytetään termiä syrjäytyminen, kuvaisi prosessien summa C:n mielestä tilannetta. Prosessimaisuus tarkoittaa useiden tekijöiden vaikutusta tilanteeseen, eri muuttujien suhdetta elämään. C:

”Jos ajatellaan tätä koko systeemiä tavallaan niinku prosessina, niin silloin mun mielestä rupee niinku löytyyn se juoni, mistä on kyse. ...mä oon miettinyt sitä asiaa niinku tämmösen fraktaaliteorian kautta. Elikkä että ei käsitellä yhtä muuttujaa vaan muuttujajoukkoja ja se muuttujajoukko voi olla jo sinänsä muuttuja ja niin edelleen eli se on täysin valtava määrä. Et meidän hommassahan se näkyy ihan selkeesti et me tehdään valtavan muuttujajoukon kanssa töitä, joka muodostaa tietynlaisen kokonaisuuden. ... lasten ja nuorten maailmassa sitte tää muuttujajoukko, jota voidaan kuvitella heidän elämäkseen, niin et jos siellä jotain tekijää muutetaan, niin me ei tiedetä mikä muuttuu, ei meillä oo niinku välineitä analysoida välttämättä et mitä siellä muuttuu, vaikka kuitenkin siellä on muuttunut ja se koko prosessi, joka jota sanotaan elämäksi, niin se muuttuu. Mut silti niinku se kokonaisuus on osa tätä yhteiskuntaa, vielä valtavampaa muuttujajoukkoa.”

Syrjäytyminen vai syrjäyttäminen?

C:n selitys syrjäytymisestä poikkeaa kolmesta muusta lähtökohdaltaan. Hänen mukaansa syrjäytyminen tapahtuu jossain muualla kuin koulumaailmassa. Eivätkä ihmiset ole syrjäytyneitä vaan syrjäytettyjä, heidät on syrjäytetty yhteiskunnasta. C tuotti selkeimmin mallia syrjäytymisen prosessista mielessään. C:n mukaan fraktaaliteoriassa yhteiskunta on kokonaisuus, joka muodostuu osakokonaisuuksista, muuttujista, jolloin yhteiskunta on muuttujajoukko. Kun muuttujajoukon jotain osaa muutetaan, vaikuttaa se ihmisten selviy-

tymiseen. Mikäli olosuhteita heikennetään, keinot selviytyä vähenevät tai ainakin muuttuvat. C perustelee, että syrjäytyminen ei ole oikea sana, vaan syrjäyttäminen esimerkin avulla:

”... voidaan vaikka sanoa, ettei vankilatuomion saanut ihminen ole yhteiskunnasta syrjäytynyt, se on ihan oleellinen osa yhteiskunnan toimintoja tää vankilatuomio. Se on sielä. Mutta mun mielestä kysehän on siitä, kuinka ihmiset nyky-yhteiskunnassa selviytyy, et siin on lähinnä niistä selviytymiskeinoista ja jos ne selviytymiskeinot on semmosia, että ne poikkeaa oletetuista, niin silloinhan puhutaan muka syrjäytymisestä, kuitenkin ne selviytymiskeinot on ... tän yhteiskunnan, niillä ehdoilla mitä tää yhteiskunta antaa niin ne on syntynyt sieltä yhteiskunnan sisältä, myöskin nää ei-hyväksytyt selviytymiskeinot.”

Epänormaalia elämää

Kaikki kuraattorit liittävät syrjäytymisen epänormaaliuteen tai ei hyväksyttävään käytökseen. A:n mukaan syrjäytyminen on jotain, joka ei ole normaalia elämää. Syrjäytyminen on siis suhdekäsite, mutta myös tila, jonka vaihtoehdot ovat normaali epänormaali. Normaalin määrittäminen ja rajan vetäminen onkin ongelma. Tällöin pohdinnan keskiöön tulee syrjäytymisen subjektiivisen kokemuksen merkitys. Voiko normaalin epänormaalien, syrjäytymisen ei syrjäytymisen määrittellä ulkoapäin, vai onko kunkin arvioitava itse oma tilansa? A:

”Työttömät nuoret, ne, jotka on kiinni päihteitten ja huumeiden käytössä, mut mikä osa heidän elämänalueestaan on syrjäytymistä, niin se on kaks piippunen juttu, et mikä tässä elämässä ... Jonkin laista syrjäytymistä se on tästä normaalista elämästä, mutta toisaalta voidaan kysyä, mikä on normaalia, et ihmiselle, joka sitten on päihteitten kanssa tekemisissä, hän voi kokee itselleen täysin normaalina ja niistä työntekijöinä se voi olla syrjäytymistä jostakin, et mihinkä se raja vedetään.”

Tipahtaminen

Kaikki kuraattorit toivat koulun opetuksesta tipahtamisen esille yhtenä tärkeimmistä syrjäytymisen dimensioista. B katsoi, että nuori ei voikaan muusta syrjäytyä kuin siitä, että koulu on suorittamatta, ettei kykene suoriutumaan peruskoulusta. Koulussa menestymättömyys on syrjäytymistä. Syyt voivat olla koulussa ja oppilaassa. Kuraattori B:n tarkasteli koulua, erityisesti opetusta, melko kriittisessä valossa oppilaan syrjäytymiskehityksessä.

”... tietysti lähtee se sieltä perustasolta jo, jos ajattelee niinku syrjäytymisen riskejä, jos koulu ei niinku kykene tarjoamaan sille nuorelle... semmosta opetusta mitä se niinku nuoren omat taidot ja valmiudet edellyttää..”

Syrjäytymisen syyt tai tekijät liittyvät kuitenkin oppilaaseen ja hänen perheeseensä enemmän kuin kouluun. B:

”No kyllä mä näkisin, että jos mä ajattelen miten koulu näkee sen syrjäytymisen, niin se on nimenomaan oppilas, joka syystä tai toisesta on se sitten kyse hänen omasta .. taidoista tai valmiuksista tai sitte perhetilanteesta, joka sitä nuorta taustaa tukee, et jos niissä tekijöissä on semmosia vaikuttavia asioita, mikä estää niinku sen nuoren kykyjen käyttöönoton, et hän ei jostain syystä jaksakaan suoriutua siitä peruskoulusta..”

Vaikka kuraattori B näki koulun tärkeänä osana prosessia, sanoo hän kuitenkin, että pohja nousee perheestä. Syrjäytymisen ketjukuviota B näkee perheessä, jossa vanhemmat ovat

syrytyneet työelämästä. Näiden perheiden lasten riski syrytyä on suurin varsinkin, jos työelämän syrytymisen kautta perhe on syrytynyt, tipahtanut yhteiskunnan tavallisesta elämänrytmistä. syrytyneitä eivät siis ole pelkästään yksilöt vaan myös perheet.

C:n mukaan oppilas, jolla selviytymiskeinot ovat vähäiset (toimia koulussa odotetusti) ja joilla on ”heikot eväät” on vaarassa tipahtaa opetuksen ulkopuolelle. Tipahtaminen on mahdollista, nykyisen kurssimuotoisen opiskelutavan vuoksi ja siksi, että koulu ei opeta oppilaita yksilöllisesti. C:

”Nyt esimerkiksi tällä hetkellä näe erilaiset kurssimuotosuudet ja jaksoluvut ja kaikki tämmöset näin, näe on luonu sen tilanteen et näe lapset, jotka on vähän heikommilla eväillä varustettuja, jos ne tipahtaa joltain jaksolta pois, niillä ei oo ikinä mahdollisuutta korjata sitä tilannetta, jos niiden kehityksessä sattuis tuleen joku hyppäys parempaan joskus tulevaisuudessa niin ne ei voi korvata sitä menetettyä enää, niin kun se aikasemmin oli mahdollista. ...perinteisessä kansakoulussa koululaitoksessa niin.. pystyttiin aina niinku korjaamaan et jos oli jossain vaiheessa tavallaan tipahtanut oppimisen kyydistä, niin se oli aina korjattavissa..”

C näkee, että koulu on muuttunut niin, että ”tipahduksen” tapahduttua ”paikkaus” on mahdotonta, jolloin systeemistä ulos ajautuminen on selviö. Silloin lapsen pitää hankkia jotkut muut selviytymiskeinot.

”Elikkä tää on niinku tavallaan tää on opetus ja kasvatustoimi se on hienoissa puitteissa trivialisoitu alas semmoseksi että se ei niinku vastaa niinku ihmisiä niinku, et ne ihmiset ei pysty enään niinku tavallaan selviytyyn siinä.”

D:n mukaan nykyinen koulu on liian vaativa oppilaille. Teoriaa on yläasteilla liikaa ja päivät ovat pitkiä. Useat opettajat opettavat oppilaitaan, kuin heistä kaikki olisivat menossa lukioon. Heikommat oppilaat ovat silloin kovilla. D kaipaisi vanhan kansakoulun ja tasokurssien välimuotoista opetusta, joka toimisi peruskoulun sisällä integroituna yleisopetukseen.

A näkee syrytymisen ulosajautumisena. Kun lintsaukseen liittyvät päihteet ja huumeet, niin syrytyy jossain muodossa kouluyhteisöstä, vuorovaikutussuhteista ja kaveripiiristä ja monesta arkipäivän elämän asiasta. Tosille näiden asioiden merkitys on suurempi kuin toisille. Toinen, siis vaikka lintsaisi ja jäisi paitsi kouluyhteisön arkea, ei silti syrydy ja toiselle se voi merkitä syrytymistä. C puhuu samasta asiasta kutsuen lapsen oireilua syndroomaksi, oireyhtymäksi, josta

”... jotkut voi olla että selviää siitä oireyhtymästä huolimatta, mutta toiset jää sille tielle.”

A:n mukaan syrytymistä on se, ettei pääse jatkamaan opintoja. Tämä johtuu huonosta keskiarvosta tai heikosta motivaatiosta. Tipahtaminen tai valikointi tapahtuu siis usein peruskoulun jälkeen.

Nuori voi syrytyä myös perheestään B:n mukaan. Nuori voi tuntea, ettei istu perheeseen ja tipahtaa ulos tai hänet ”pullautetaan” perheen ulkopuolelle.

8. KETKÄ OVAT SYRJÄYTYNEITÄ?

Toisen teema-alueen kysymyssarja; ketkä ovat syrjäytyneitä, ketkä ovat syrjäytymisen uhan alla, mitkä ovat merkkejä syrjäytymisestä, tuotti kahteen pääluokkaan vastauksia. Syrjäytyneet on oma lukunsa ja uhkat ja merkit syrjäytymisestä liittyvät yhteen muodostan oman luokkansa.

8.1. SYRJÄYTYNEET

Nuoret

Ketkä ovat (jo) syrjäytyneitä koulun näkökulmasta, kysymykseen kuraattoreiden vastaukset olivat yhdenmukaisia ja yksiselitteisiä. Oppivelvollisuusiässä olevat nuoret eivät ole (vielä) syrjäytyneitä. Kuraattorit näkivät, että koulun työn kohteena olevia nuoria ei voi sanoa syrjäytyneiksi, ainakaan vielä, se olisi luovuttamista. D:

”En mä koskaan lähe siitä, että me nostetaan kädet pystyyn et nyt ei voi tehdä enää mitään, vaan et kyllä ihan viimeiseen asti, niin koitetaan jollakin tavalla tukea sitä oppivelvollisuuden suorittamista.”

Kaikilla oppivelvollisuusikäisillä on kiinnike kouluun enemmän tai vähemmän, siksi he eivät ole syrjäytyneitä. Nuoret voivat kyllä olla syrjäytymässä tai syrjäytymisen uhan alla tai heissä voidaan nähdä tulevaan syrjäytymiseen viittaavat merkit. Syrjäytyminen kohtaa nuoren sitten koulun jälkeen jos on kohdatakseen. A mainitsee tällaisesta esimerkiksi työttömän nuoren, joka on kiinni päihteiden ja huumeiden käytössä. Kysymys ei siis tuottanut paljon vastauksia, mutta erittäin merkityksellisen näkemyksen nuorten syrjäytymisestä; kuraattorit eivät pidä nuoria syrjäytyneinä.

Syrjäytyneet perheet

Lapsen elämän pohja nousee perheestä. Kaikki kuraattorit käänsivät katseensa perheeseen ajattellessaan lapsia, joilla on suurin riski syrjäytyä. Vanhemmuus on hyvin keskeisessä asemassa. Monta kertaa vanhemmat ovat syrjäytyneet työelämästä, säännöllisestä toimeentulosta ja sitä kautta B:n mukaan

”...niin monesta muusta mitä kaikkea siitä seuraa, et sulla uupuu aikuiskontaktit sinne työyhteisöön, sulla ei oo sellasta perustoimeentulon kauttakkaan sen tarjoamaa mahdollisuutta niinku avartaa sitä oman elämäs perspektiiviä, et ei välttämättä oo voimavarojakaan, mut ei oo taloudellista mahdollisuuttakaan niin paljon harrastaa, tehdä mitään sellasta, joka ylläpitäis sellasta tiettyä henkistä vireyttä ja motivaatiota siinä elämässä, et kyllä siellä taustalla on valitettavan usein on se tilanne et se perhekin on syrjäytynyt tästä yhteiskunnan tavallisesta elämänrytmistä.”

Kun perhe on syrjäytynyt työelämästä niin nuori on useinkin silloin ainoa, joka aamuisin herää ja lähtee kotoa. Vanhempien elämän ajallinen rakenteen jakoa työpäivään ja vapaa-aikaan ei ole, jolloin tietty selkäranka ja jämäkkyys puuttuu sen perheen elämästä. Tällöin nuorella ei ole systemaattisesta ja säännönmukaista elämäнкуviota. Perhe, kuten nuorikin, ajalehtii.

D:n mukaan vanhemmat eivät useinkaan näe omaa tai perheen osuutta kun lapselle tulee koulussa vaikeuksia. Vanhempien mukaan nuori on huonoilla teillä, eivätkä vanhemmat pysty näkemään perheen tilanteen vaikutusta nuoreen. Kun koulussa menee huonosti ja

nuorella on sellainen koti, joka ei pysty nuorta tukemaan syystä tai toisesta yhtään, eivätkä vanhemmat välitäkään valvoa nuoren menoja ja tuloja, ovat ne merkkejä syrjäytymiselle. Vapaan kasvatuksen ”uhrit” ovat D:n mukaan vanhempina nykyisille oppilaille. Nämä vanhemmat eivät tulleet itse kasvatetuiksi, eivätkä siten saaneet kasvatukseen mallia, siispä he eivät nyt osaa kasvattaa lapsiaan. Yhteiskunnan yleisesti hyväksymät normit, säännöt ja rajat ovat näiltä perheiltä hukassa. Ankara kasvattaja on lapselle yhtäläillä paha kuin välinpitämätön. Myös vanhempien ylivoipaisuus kaikkeen voi D:n mukaan nujertaa heikomman lapsen.

A näkee, että työttömyyden kautta on tullut voimattomia perheitä, joissa vanhemmat ovat väsyneitä, uupuneita ja stressaantuneita. Elämänmeno ei ole silloin normaalia, taloudellistakin syistä johtuen. Ala-asteikäisten lasten äitien runsas päihteiden käyttö ja siitä seuraava lasten heitteillejätto huolestuttaa A:ta.

Jos lapsi ei pärjää, on perheellä C:n mukaan usein ollut takanaan samankaltainen pärjäämättömyyden tilanne. Yhteiskunnan tukiverkkoa on purettu niin, että joissain perheissä tapahtuu sosiaalinen romahdus, enää ei pärjätä niin kuin ennen. Romahduksen jälkeen vanhat keinot on vaihdettava uusiin. Uudet keinot eivät välttämättä ole normatiivisia, jolloin ihminen irtaantuu, syrjäytyy vielä enemmän yhteiskunnasta. C puhuu myös ”sammakoitten suvuista” tarkoittaen sukuja, joissa pärjäämättömyys on siirtynyt sukupolvelta toiselle.

Päättäjät syrjäytyneitä

Selitys, miksi syrjäytymistä tai syrjäyttämistä ylipäätään tapahtuu, löytyy C:n mukaan päättäjistä. Päättäjät ovat syrjäytyneitä tavallisten ihmisten elämästä. Koululaitos, kuten muutenkin yhteiskunta on kehittynyt sellaiseksi, että se jopa tukee syrjäytymiskehitystä.

”... et tää homma on yksinkertaistettu aivan siis käsittämättömällä tavalla. Että jos puhutaan syrjäytymisestä niin ne päättäjät, jotka tän on laatinut, niinku itte näitä juttuja ne on syrjäytynyt! Ja ne on vieraantunut siitä todellisuudesta, missä niinku ihmiset elää, mun mielestä ihan täysin.”

Kaikkien mahdollisuus?

A pohtii itse kunkin syrjäytymisen mahdollisuutta. Syrjäytyminen voisi tapahtua jonkin kriisin kautta, vaikka luonnollisen kehityskriisin. Syrjäytyminen voisi siis olla mahdollista kenelle tahansa. A:

”Jos kriisivaiheessa jää ilman joitain perusjuttuja vaille, jostakin syystä.... en mä tiedä, mitä mieltä sä oot?”

8.2. SYRJÄYTYMÄSSÄ OLEVIEN NUORTEN TYYPPEJÄ

Syrjäytyneitä nuoria ei siis löytynyt, mutta sen sijaan syrjäytymisen uhan alla olevien nuorten kuvauksia kuraattoreiden kertomuksista löytyi runsaasti. Nämä sekoittuivat vastauksiin syrjäytymisen merkeistä. Tästä toisesta teemakokonaisuudesta kuraattoreilta löytyi paljon samankaltaisia kuvauksia syrjäytyneen nuoren profiiliksi tai tyypeiksi. Syrjäytymässä olevan nuoren kuva saattaa muodostua yhden tyyppin tai useiden tyyppien merkeistä. B mukaan ulkoisista merkeistä nuoren tilannetta ei pysty arvioimaan.

”Ei niitä merkkejä näe suoraan vaan se on se kontakti sen nuoren kanssa, missä keskustellaan mitä sen nuoren vapaa-aikaan ja elämään kuuluu, et se on keskustelun kautta tulevaa selvittelytyötä, mistä voi hahmottaa missä mennään ja mikä tilanne on.”

Fyysisesti tai psyykkisesti huonovointiset

Nuoren olemuksessa voi toisaalta C:n mukaan olla suoraan havaittavissa olevia viitteitä siitä, että kyse on syrjäytymisvaarassa olevasta lapsesta. Tällaisia merkkejä ovat lapsen jatkuva nälkä, levottomuus, huonovointisuus ja lapsen jatkuva huolissaan olo. A ja D kertoivat lapsien, jotka ovat psykiatrisen hoidon tarpeessa, tai jo sen piirissä, olevan syrjäytymisvaarassa. Joillekin heistä saattaa raju aggressiivinen käyttäytyminen olla ominaista niin, että lasta/nuorta pelätään kotona ja koulussa. Näiden lasten lukumäärä näyttää kasvavan A:n mukaan:

”Mua on alkanut mietityttään sellanen asia ku lasten mielenterveysongelmat, ainahan joku tämmönen psyykeongelmainen on, mutta että joka koulussa ainakin yksi, parhaista kaks niin oli lastenpsykiatrisella osastolla jossain vaiheessa lukuvuotta hoidettavana, ... niin kyll se mun silmissä on aika paljon.”

Muuttuvat

B ja D korostavat muutoksen merkitystä. Muutos voi tapahtua suhteessa kouluun, perheeseen tai vapaa-aikaan. Syrjäytymisen merkki konkreettisessa arjessa on muutos oppilaassa. Se että joku on hiljainen, ei hänestä syrjäytyvää, mutta jos eloisa lapsi muuttuu hiljaiseksi, on se merkki aikuisille selvittää asiaa. Aktiviteetin muutos on ensimmäinen viite syrjäytymisestä. Opettaja näkee muutoksen luokkatilanteissa ensimmäisenä, jos nuoren 1) kotitehtävät ovat tekemättä, 2) poissaolot lisääntyvät, 3) hän ei jaksa olla tunnilla aktiivinen ja 4) hän on omissa mietteissään. Vireystason muutoksen opettaja pystyy arvioimaan parhaiten, kuten myös muutoksen koulumenestyksessä. Opettajalla on mielessään oppilaan tietty taso ja taidot ja kun niissä tapahtuu selkeä muutos, pudotus alaspäin, opettaja havaitsee tilanteen varmimmin. Erityisesti pojilla tyypillinen muutos voi olla on selvä, kertakaikkisen häiritsevän käyttäytymisen ilmaantuminen.

Lintsaajat, joilla on oppimisvaikeuksia

Kaikkien kuraattorien mielestä lintsaus tai epäsäännöllinen koulunkäynti on merkki syrjäytymisestä. Lintsaus voi olla ensimmäisiä merkkejä muutoksesta, nuoren syrjäytymisestä tai sitten lintsaus ja koulukato voivat olla kehityksen huipentuma ja tarinan loppu koulun näkökulmasta. Lintsaus ei kuitenkaan ole syrjäytymisen riski hyvätasoiselle, siis koulussa menestyvälle oppilaalle A:n ja D:n mukaan. Lintsaus siis yhdistettynä huonoon koulumenestykseen on riski.

Heikkotasoiset oppilaat tai jotka menestyvät koulussa heikosti, kuuluvat riskiryhmään kaikkien kuraattorien mielestä. Varsinkin D:n mukaan heikkotasoinen oppilas, joka on jäänyt luokalle jo kerran ja joka ei pärjää yleisopetuksessa on syrjäytymisvaarassa. Samaan ryhmään lukeutuvat oppilaat, jotka syystä tai toisesta tarvitsisivat aikaa oppiakseen, joista A kertoi. A:n mukaan asiat koulussa ovat joillekin yksinkertaisesti niin vaikeita, etteivät he jaksa kiinnostua niistä. Oppilaat, joilla on laaja-alaista vaikeutta selviytyä koulun vaatimuksista ovat B:n mukaan sellaisessa asemassa, ettei yleisopetus pysty heitä auttamaan.

”... sit ku se tarve on kokonaisvaltainen niin siihen ei yleisopetus enää pysty vastaamaan sen nuoren kohdalla, vaan se tarttis sitä erityisopetuksen tukee ja ja sitä et... ei kai sitä ole

sillä tavalla niin kovasti tarjolla et kaikki nuoret sais vaan sit koitetaan niin kun mennä joidenkin nuorten kohdalla vain jollain tavalla se yleisopetus läpi.”

Motivaatiottomat

Joillakin oppilailla, enemmän tämä näkyy pojilla, ei B:n mukaan vain tunnu löytyvän motivaatiota koulunkäyntiin. Tämä on selkeä riskitekijä syrjäytymiselle. Mitään ”järjellistä” tai ymmärrystä lisäävää selitystä motivaation kadolle ei löydy. Vastausta ei saa usein nuorelta itseltäänkään, miksi koulu ei innosta tai huvita. B:

”... ne ei oo innostuneita eikä kiinnostuneita niistä asioista, mitä peruskoulu niille tarjoaa.”

Välinpitämättömyys koulutyötä kohtaan kasvaa motivaation vähetessä ja toisaalta kun koulumenestys on heikko, tavoitteellisuus katoaa. Tällaisella nuorella ei D:n mukaan ole lähitavoitteita, eikä varsinkaan tavoitteita pitkällä tähtäimellä.

Harrastamattomat

Kaikkien kuraattorien mielestä huolestuttava merkki syrjäytymisestä oli nuorten harrastusten puute. B:n mukaan harrastamattomuuden uhkaan kuuluu se, että nuori on aktiivinen, ulospäin, kotoa pois suuntautuva ja halukas toimimaan. Kun tällaisella nuorella ei ole mitään tekemistä hänen resurssinsa suuntautuvat kaveripiiriin ja siitä voi seurata syrjäytyminen. Negatiivisia piirteitä tulee ryhmän kautta, jos ja kun se koostuu muista samanlaisista nuorista, jolloin energia suuntautuu johonkin, mikä ei välttämättä ole positiivista.

”Ei harrastuksia, ei missään puitteissa, viettää illalla aikaa kavereittensa kanssa oleilee jossain kiskan luona, et siinä elämässä ei oo niinku semmosta tiettyä systemaattista rytmiä. Vois sanoa, että se on semmosta ajalehtimistä se ajankäyttö ja siitä puuttuu semmonen tietty tatsi.”

Heikot, reppanat, hissukat tai joilla on itsetunto heikoilla

Edellisten seuran kuuluvat D:n mukaan ne nuoret, jotka ovat heikkoja hissukoita, reppanoita, joilla itsetunto on aika heikko. Nämä nuoret kun sitten löytävät ryhmän, joka heidät hyväksyy, menevät he porukan mukana ja tekevät niin kuin sanotaan, myös pötköilevät. Nuoren, joka on syrjäytymässä, itsetunto on aika heikoilla B:n mukaan. Nuori ei silloin oikein usko omiin kykyihinsä, eikä mahdollisuuksiinsa. C puhuu samasta asiasta identiteetin arkuutena. Silloin lapsi vertailee omaa olemistaan hyvin tarkasti muiden olemiseen. Tosin heikko hissukkakin voi D:n mukaan pärjätä kun

” takana on tukeva koti, vanhemmat tai toinen vanhempi, ja sit koko aika elää siinä sen arkipäivää ja seuraa, asettaa kotiintuloajat ja ruoka-ajat, ihan nää tavalliset elämänrytmit ja kattoo, et lähtee kouluun ja kyllä siellä tällänen heikko hissukkakin pärjää. Koska koulu tekee sitten rautalangasta vääntäen ett semmosia opetussuunnitelmia, että kyllä se sitte läpi pääsee...”

Kokeilevat, hakevat ja normien rikkojat

Kuraattoreista kaikki näkivät kokeilut jollain tavalla syrjäytymisen riskiä lisääväksi tai kokeilijoita käytännön kokemuksen mukaan jo syrjäytymisen uhan alaisiksi. Kokeiluihin liittyvät törkeä kielenkäyttö, aikaiset seksikokemukset, epämääräiseen seuran tutustumi-

nen, alkoholin ja muiden päihteiden käyttö/kokeilu tai sekakäyttö, varastaminen, kontrolloimattoman elämän mukanaan tuoma vapaus tehdä melkein mitä vain ja aggressiivisuuden ja väkivallan löytäminen omaksi voimaksi. Päihteissä kaava kulkee D:n mukaan kaavaa ensin alkoholi, sitten huumeet ja sekakäyttö. Kokeilut jäävät toisilla säännölliseksi tavaksi elää, eikä silloin voida enään puhua vain kokeiluista. Kuraattoreista A, B ja D puhuivat myös nuorten hellyyden kaipuusta ja tyttö/poikakavereiden ja ihmissuhteiden hausta ylipäättään. Tämä haku on joillain nuorilla kiivastakin ja se voi nousta elämässä tärkeämmäksi asiaksi kuin koulu.

Kiusaajat ja kiusatut

A on huolissaan sekä kiusaajista että kiusatuista. Kiusaamista on paljon ja se täyttää A:n päiviä päätyöksi asti. Uudempi piirre on, että kuraattorin työllistävät nimenomaan tyttöjen ja poikien keskinäiset hiertävät välit; seurustelusuhteiden monimutkaisuudesta syntyvät riidat, joihin haetaan kuraattorin apua. Kiusaajan sietokynnys on usein matala. A:ta harmittaa erityisesti kiusatun tilanne, koska hän joutuu kiusauksen ja pelon lisäksi joissain tapauksissa kestäväseen rangaistukselta tuntuvan luokan tai koulun vaihdon. Mistä hän silloin syrjäytyy, A kysyy.

9. MITÄ KOULUN PITÄISI TEHDÄ

Kolmas tutkimuksen teema on koulun osuus nuoren syrjäytymisessä, toisaalta tuottajana, mutta ennen kaikkea ehkäisijänä tai korjaajana. Kysymykset ”mitä koulun pitäisi tehdä asialle”, ”mitkä ovat koulun keinot auttaa” ja ”mitä koulu tekee” tuottivat luonnollisesti paljon arviota koulusta itsessään. Kuraattorit tarkastelevat syrjäytymistä koulun näkökulmasta ja siksi lähtökohdaksi syntyy koulun suhde muihin toimijoihin. Kaikki kuraattorit näkivät koulun toimivan joiltain osin paremmin nyt kuin ennen. Toisaalta kuraattorit arvioivat nykyistä koulujärjestelmää erittäin kriittisesti. Kriittisyys tuli esiin heikosti menestyvien tai muista kouluvaikeuksista kärsivien oppilaiden ja koulujärjestelmän suhteesta nousevista tarinoista. Toisaalta monet koulun ja oppilaan suhteen vaikeudet nähtiin juuri oppilaan vaikeuksina ja oppilaasta tai hänen taustastaan johtuvina. Kuraattorien mielestä koulun keinot auttaa näitä nuoria ovat moninaiset. Ideaalista tilannetta, jossa koulu auttaa nuorta kuvattiin monessa suhteessa. Suhde nuoreen, hänen perheeseensä ja yhteistyöverkostoihin ovat koulun auttamisen kannalta avainasemassa. Koulun omassa toiminnassa oli monia keskeisiä tekijöitä, jotka voivat auttaa syrjäytymisvaarassa olevaa nuorta, kuten oikea opetusmuoto kullekin oppilaalle, opetussysteemin mahdollinen muutos, koulun peruspalveluiden säilyttäminen tarpeeksi hyvinä (tai sellaisiksi palauttaminen) ja vaikeuksien ennaltaehkäisy. Ideaalikuvausista ei aina selvinnyt mikä oli arkipäivää, mikä vielä toteutumaton tavoite. Tärkein kuvauksien anti onkin, miten kuraattorit näkevät, että asiat pitäisi hoitaa parhain päin.

Kuraattoreiden vastaukset kysymykseen mitä koulun pitäisi tehdä, jaan neljään luokkaan; mitä koulun pitäisi tehdä suhteessa 1) oppilaaseen, 2) perheeseen, 3) yhteistyöverkostoihin ja 4) omaan toimintaansa, jotta koulu auttaisi syrjäytymisvaarassa olevaa nuorta parhaalla mahdollisella tavalla.

9.1. OPPILASSUHDE

Kuraattoreiden mielestä oppilaan kanssa työskennellessä tärkeää on vuorovaikutussuhteen toimiminen ja oppilaan auttaminen. Kun vuorovaikutussuhde on hyvä ja luottamuksellinen, pystyvät ainakin kuraattorit itse tukemaan ja vaikuttamaan oppilaaseen parhaiten.

Vuorovaikutussuhde

Koulun toimiessa suhteessa oppilaaseen, henkilöityy toiminta lähinnä opettajan tai kuraattorin ja oppilaan suhteeksi. Henkilökohtaisessa oppilaan kanssa työskentelyssä on A:n mielestä puhe, keskustelu, tärkein elementti. Kuraattoreilla ei ole valtaa jakaa rahaa ja tukea tätä kautta vaikka harrastuksia. Keskusteluihin oppilaan kanssa kuraattori ryhtyy, kun siihen tulee pyyntö opettajalta, oppilas itse hakeutuu puheille tai jos vanhemmat soittavat oppilaan asioissa. Keskusteluissa selvitetään mistä oikein on kysymys ja etsitään ratkaisua usein johonkin tiettyyn ongelmaan. D kutsuu tätä oireiden selvittelyksi. Monta oppilasta auttaa jo se, että saa puhua asioistaan. Aikaa tähän henkilökohtaiseen kuulemiseen ja puhumiseen pitäisi olla riittävästi. Luottamuksellisen vuorovaikutussuhteen luominen on nuoren tukemisen kannalta erittäin tärkeää. A:n mukaan nuori on saatava hyväksymään, että hänellä on ongelma, jotta auttaminen olisi mahdollista. Oppilaan ja opettajan suhteessa olisi pyrittävä luonnolliseen vuorovaikutukseen vaikka kerhotoiminnan kautta.

Kuraattori nuoren asiamiehenä

B näkee, että kuraattorin näkökulmasta tärkeintä nuoren kanssa työskentelyssä on nuoren tukeminen. Nuorta on ymmärrettävä. Yhdessä nuoren kanssa on haettava positiivista näkökulmaa vaikeuksina koettuihin asioihin ja annettava nuorelle myös palautetta siitä, mikä menee hyvin. Tämä auttaa nuorta suoriutumaan asioista (kuten koulusta). Kuraattorin tulisi B:n ja C:n mukaan olla nuoren asiamies, jonka tulisi nykyistä aktiivisemmin hakea kokonaiskuvaa nuoren elämästä, mihin nuori voi turvata ja tarttua kiinni tai mistä tuki ja positiiviset asiat elämään voisivat löytyä. Syrjäytymässä olevien nuorten itsetunto on aika heikoilla niin, etteivät he uskalla luottaa omiin kykyihinsä tai mahdollisuuksiinsa. Oppilaan itsetunnon ja itseluottamuksen tukeminen on kuraattorin tehtävä.

C:n mukaan syrjäytyminen on syrjäyttämistä. Mikäli koulussa on heikko poikkeavuuden sietokyky, niin silloin erilaiset lapset syrjäytetään, poistetaan yhteisöstä. Lapsi siirretään esimerkiksi erityisopetukseen. Kuraattorin velvollisuus on silloin valvoa oikeudenmukaisuutta ja katsoa, että lapsen oikeus ja etu toteutuvat. Koulun tai opettajan edut voivat olla ristiriidassa yksittäisen oppilaan edun kanssa. Näin voi tapahtua, kun koulu tai opettajat ovat väsyneitä oppilaaseen. Kuraattorin on C:n mukaan viime kädessä kannettava henkilökohtaisesti vastuuta auttavien oppilaiden edistymisestä ja tasoitettava tietä normaaliuteen.

Kuraattoreiden kertomuksista välittyi, että oppilaan rooli on olla työn kohteena ennemmin kuin yhteistyökumppanina, toisin kuin kertomuksissa koulun suhteessa perheeseen.

9.2. PERHESUHDE

Ensisijaisesti luokanvalvoja vastaa luokastaan ja on yhteydenpitäjä kotiin, mutta jossain vaiheessa saatetaan tarvita kuraattorin apua. Kolmannen teeman kohdalla A, B ja D korostavat nuoren perheen roolia tärkeänä yhteistyökumppanina. Perheellä on siis tärkeä rooli, eikä ainakaan pelkästään työn kohteena vaan tärkeimpänä osana oppilaan yhteistyöverkostoa. A sanoo:

”Peruslähtökohtana pidetään sitä, että pitäis olla hyvä ja tiivis yhteistyö koulun ja kodin välillä, se on A ja O.”

D pyytää nuoren vanhemmat koululle usein aika varhaisessakin vaiheessa. Pyrkimyksenä on yhdessä neuvotella ja tehdä sellaisia sopimuksia, joihin nuori voisi sitoutua. Koulun-

käynnin säännöllistyminen on usein neuvottelujen aiheena. Usein vanhemmat toivovatkin tässä vaiheessa apua ja ovat yhteistyöhaluisia. Perheestä tai luonnollisesta verkostosta saattaa B:n mukaan löytyä yllättävän tehokasta ja tuloksekasta tukea nuorelle. Toisinaan vanhemmat ovat väsyneitä erilaisiin palavereihin ja kokouksiin, eivätkä ole motivoituneita yhteistyöhön.

9.3. SUHTEESSA YHTEISTYÖVERKOSTOIHIN

Kaikkien kuraattorien mukaan yhteistyöverkostossa toimiminen on työssä ehdotonta ja työn ydintä. Nuoren oman verkon kartoitus, resurssien haku sieltä ja sitten ulkopuolisen auttamisverkon mahdollinen rakentaminen ovat kuraattorien jokapäiväistä työtä. Näiden avulla luotsataan nuorta tulevaisuuteen, etsitään keinoja ja ihmisiä, jotka voivat auttaa ja tukea nuorta, tarjotaan nuorelle uskoa ja näkymää niistä mahdollisuuksista mitä olemassa on.

D:n mukaan yhteistyö tiivistyy sosiaalityön kanssa heti, kun koulussa vaikeudet huomataan ja oireet ovat selkeät. Vanhempien luvalla ollaan yhteydessä niin moneen paikkaan kun on tarpeellista. Usein siinä vaiheessa B:n mukaan selviää, että perheen kanssa sosiaalitoimi, perheneuvola tai muut viranomaiset saattavat jo olla asiakassuhteessa. Vielä aktiivisemmin yhteistyökumppaneita ja verkostoja voisivat kuraattorit B:n mukaan aina hakea, sillä välttämättä kaikkia resursseja ei käytetä. Nuorisotoimi on esimerkiksi melko käyttämätön resurssi. C iloitsi siitä, että usein on löytynyt kumminkin joku yllättävä resurssi yhteistyökumppaneilta, jonka avulla nuorta on voitu tukea. Myös A oli tyytyväinen yhteistyökumppaneihinsa ja kiitti erityisesti perhetukikeskusta saamastaan avusta.

9.4. SUHTEESSA KOULUN OMAAN TOIMINTAAN

Kuraattorit puuttuivat koulutussysteemiin pohtien, vaatien, arvioiden sen eri tekijöiden merkityksellisyyttä syrjäytymisen ennaltaehkäisyssä, tuottamisessa tai korjaamisessa. Eri tekijät ovat koulun toimijoita tai tuottamia palveluita. Oppilassuhteen aktiivisina toimijoina koulun puolelta kuraattorit nostavat esiin opettajat, kuraattorit ja rehtorit. Kuraattorit tarkastelivat koulun palveluista kaikkia; opetusta, oppilaanohjausta ja oppilashuoltoa sisältäen terveydenhuollon. Koulun toiminta herätti kuraattoreissa erilaisia tunteita; toivoa, epätoivoa, epävarmuutta, uskoa, iloa ja muutoshalua.

Opetus ja kasvatus

Koulun perustehtävien, opetuksen ja kasvatuksen toteutumiseen vaikuttavat seikat kuten; opetus systeeminä, opetus käytännössä, opettajien toiminta, opettajakoulutus, ennaltaehkäisy, erityisopetuksen kysymykset ja koulun kasvatusvastuu.

Koulussa perusasiat kuntoon

Koulun paras tapa ehkäistä syrjäytymistä on koulun perustehtävien hyvä hoito. Perustehtäviin viittaavat kaikki kuraattorit. Koulun toiminnan hyvistä puolista kuraattorit mainitsivat seuraavia; tuo lapsille säännöllisyyttä päivärytmiin ja turvallisuutta, antaa ruuan, opettaa uusia asioita, koulu tai luokkayhteisö tukee ja kasvattaa ja antaa ystäviä. C ja D viittaavat peruskoululakiin, jonka noudattaminen tai lain kirjaimen käytäntöön vieminen, ehkäisisi syrjäytymistä. C:

”Nehän on niin paljon sellasia lakisääteisiä tehtäviä jotka tota noin jos ne vaan toteutuis niin ne ois siinä.”

Kuraattorit C ja D huomauttavat, että perustehtävistä kasvatus on laissa ennen opetusta. Koulun perusasioihin, kuraattorit lukivat kasvatuksen ja opetuksen ohella oppilaanohjauksen, terveydenhuollon ja kuraattorien palvelut. Kuraattori A näkee kaikille kohdistetun universaaliperiaatteen peruspalvelun olevan parasta, mitä koulu voi tarjota, myös syrjäytymisvaarassa oleville nuorille. Toimivilla ja riittävillä yleisillä palveluilla ennaltaehkäistäisiin suuri osa ongelmista. Tämä näkemys koskee A:n mukaan niin oppilashuoltoa, oppilaanohjausta kuin opetustakin:

”Perusasiat pitäis olla kunnossa, jos mä ajattelen Tampereen koululaitoksen tilannetta, kyllä se neljän vuoden aikana on tuota noin perusasioita on heikennetty. Nää lapset, tota niille pitäis suoda, antaa mahdollisuus oppia vanhanaikaisesti lukemaan, laskemaan ja kirjoittamaan ensimmäisellä ja toisella luokalla.”

Tähän päästäisiin sopivan kokoisilla ryhmillä, jotka olisivat riittävän pieniä. Nyt opettajilla ei ole käytännön mahdollisuutta opettaa niin kuin pitäisi, koska ryhmät ovat liian suuria. Luokassa on aina heikompia, jotka tarvitsevat tukea enemmän. Lapset myös oppivat ja kypsyvät eri tahdissa, jolloin pitäisi olla riittävästi tukiopetusmahdollisuutta niille lapsille, jotka sitä todella tarvitsevat, niin että se mahdollisuus olisi tasan riittävä. Nyt ei näin ole ja A:lla on huolta:

”Nyt ei ole riittävästi tukea, nytkin saatiin lisämäärärahaa käyttöön, mut yläasteet sai sitä niinku enemmän käyttöön. Ja jos ajatellaan tätä Tampereen, mää niinku syvästi ihmettelen, tulkoon nyt tänne näin (osoittaa nauhuria), niin ihmettelen tätä jos vertaa näitä muita kaupunkeja, et näitä lukuja, miten täällä niinku käytetään oppilaskohtaisiin, niin täällähän on huikeen paljon vähemmän kuin jossain muussa. Mä ajattelen, että mistä meidän lapset jäävät paitsi? Ku olis semmonen niinku riittävä, että nyt ei oo riittävä...”

Yksilöllisyys systeemissä

Nykyisessä jaksosysteemissä opiskelu on tiivistähtistä. Kaikki kuraattorit kantoivat huolta heikommista oppilaista, jotka eivät pärjää opetuksen tahdissa ja tipahtavat. B kertoi, että opettaja huomaa usein vasta jakson lopussa pieleen menneistä kokeista, ettei nuori ole oppinut mitä olisi pitänyt. Oppilas passitetaan ehkä tukiopetukseen, mutta hän on silloin normaaliopetuksesta poissa ja kierre on valmis. Nykyisessä systeemissä opetetaan keskitason mukaan ja silloin sekä huiput että hitaimmat kärsivät. B toivoo tasokurssien tapaista opetusta takaisin, jolloin opetus voitaisiin järjestää hieman yksilöllisemmin. C ja D toivovat samaa kansakoulun ja tasokurssien välimallilla.

Kuraattorit A, B ja C harmittelivat sitä, että oppilas ei saa opetusta yksilöllisten tarpeiden ja edellytysten mukaisesti. A viittaa koululakiin, jossa sanotaan, että jokaisella on oikeus kehitystasonsa mukaiseen opetukseen. B toivoo, että:

” .. se opetus mun mielestä pitäis niinku pystyä huomioimaan yksilöllisesti sen oppilaan mukaisesti.”

Kuraattorien mukaan yksilöllinen opetus tarkoittaa, että koulun vaatimukset ja tarjoama opetus ja toisaalta oppilaan kyvyt kohtaisivat toisensa. Tämä parantaisi oppilaiden motivaatiota koulunkäyntiin ja luultavasti vaikuttaisi myös koulumenestykseen ja vähentäisi näin syrjäytymisen riskiä. Uusien koululakien hahmotelmissa vanhemmat voivat D:n mu-

kaan valita lapselleen sopivan koulun ja sopivat aineyhdistelmät. Tämä on hyvä asia niille oppilaille, joiden vanhemmat pystyvät systemaattisesti valitsemaan oikeita aineita ja tietävät mihin tähtäävät. Syrjäytyvätkö ne oppilaat entistä varmemmin, joiden vanhemmat eivät tähän pysty? Sitä ei D uskalla veikata. A:n mukaan koulun ei tarvitsisi mennä vuosi ja luokka kuten ehkä koulun päässä tulee monta kertaa ajateltua. Mikäli nuori tarvitsee aikaa koulunkäyntiinsä, pitäisi oppilaan kerrata luokka.

D näkee peruskoulun liian teoreettisena. Valinnaisaineita on onneksi D:n mukaan tullut lisää, muttei vielä riittävästi. Mielekästä toimintaa koulun sisälle koulu ja vapaa-aikoina toivoo D. A ja D viittaavat myös koulun kerhotoimintaan. Kerhot toimivat ennen lamaa hyvin ja vetivät oppilaita runsaasti. Vapaamuotoisen toiminnan merkeissä syntyi oppilaiden ja opettajien välille arvokkaita luottamuksellisia suhteita. Lama tuli ja lopetti kerhot. Nämä kerhot pitäisi A:n ja D:n mielestä saada kouluille takaisin.

Oikea opetusmuoto

Erityisopettajan palvelut yleisopetuksen sisällä tai erityisopetus ovat koulun keinot auttaa lasta, jolla on huomattavampia oppimisvaikeuksia. Kaikki kuraattorit viittaavat näihin mahdollisuuksiin, mutta näihin liittyy myös vaikeuksia. Ensimmäinen vaikeus on jo se, että A:n ja B:n mukaan erityisopetusta ei saa tasan riittävästi. Yleisopetuksessa annettu erityisopetus on viipaletukimaista, eikä B:n mukaan tue nuorta kokonaisvaltaisesti. Erityiskouluun tai luokalle siirto voi olla hyvä tai huono valinta. Joillekin oppilaille on parempi olla integroituna yleisopetuksessa kuin siirtyä erityisopetukseen kun taas jotkut hyötyvät siirrosta huomattavasti. D:n mukaan erityiskouluissa on hyvää se, että siellä oppilaalla on yksi opettaja ja opetussuunnitelma on räätälöity. A ja C pohtivat erityisluokkasiirron syrjäyttävää vaikutusta. C:n mielestä erityiskoulu siirto voi tuhota lapsen. Kuinka paljon ns. tarkkailuluokkasiirto aiheuttaa syrjäytymistä oppilaalle jatkossa? Voitaisiinko jotain tehdä ennen kuin oppilas ”joutuu” pienryhmäopetukseen? A:n mukaan välillä ollaan siinä tilanteessa, etteivät nykyiset keinot kertakaikkiaan riitä. Resurssien lisäystä keinojen lisääminen ainakin vaatisi.

Lintsaus kuriin

Lintsauskeeseen puuttumisen kuraattori A näkee nimenomaan koulun ongelmana, koska mitään sovittua ja yhtenäistä toimintakäytäntöä ei ole luotu. Ei ole olemassa normia, milloin poissaoloihin pitäisi puuttua tai kuka sen tekee. Lintsauskeeseen laittaminen olisi A:n mielestä tärkeää:

”...lintsaaminen, et aika aukoton systeemi pitäis täytyis niinku saada tota siihen, että siihen lintsaamiseen puututaan heti. Ja sepä se vasta ongelma vasta onkin. Että mitenkä siinä puututaan, että millä tuntosarvilla katotaan. Mitään systeemiä ei ole. Että oppilaalla on 1013 opettajaa ja luokanvalvoja voi nähdä tunnin kerran viikossa. Verrattuna alasteeseen; opettajalla selvä näky siihen, et miks se on poissa, et onks se oikeesti kipee vai onko siinä jotain muuta. Ja täällä, eihän siitä ota kukaan millään selvää.”

A toivoisi opettajilta tarkkuutta, että he kiinnittäisivät huomiota jokaiseen poissaoloon heti. Opettajien pitäisi A:n mukaan päästä asenteestaan ”et okei ei tää oo mun, mä en oo sen luokanvalvoja, ei tää asia ei mulle kuulu”, jotta lintsauskeeseen päästäisiin ajoissa puuttumaan.

Kasvatus

D pohtii, mitä peruskoululain ensimmäisessä pykälässä mainittu kasvatus koulussa nykyisin on. Vastuuta lapsille ei juuri opeteta. Lapsilla ei oikein ole rajoja eikä heiltä paljon vaadita. Nuorelle eivät elämänhallinnan taidot kasva. Aikuisten pitäisi asettaa nuo rajat ja antaa elämänhallinnan mallia. Koulu vaatii D:n mukaan kyllä kodilta tekoja, mutta ei itse ole kovin hyvänä esimerkkinä:

”Niinku koulussa kysytään et milloin se tulee kotiin, no se tulee kaheltatoista, se on aivan liian myöhään, ton ikäsen pitää tulla kymmeneen mennessä kotiin. Me ollaan hirveen hyvii sanoon tällai näin. Mut entäs koulussa? Käyks se tunnilla? Ei käy. Paljonko se on ollu poissa? No se on ollu 200 tuntia pois tän syksyn aikana. Saaks se numeron? No kyllä mä oon ajatellu antaa sille vitosen.”

D esittää tilanteen kärjistetyksi; koulusta saa numeroksi viitosen, jos vain on ollut koulussa, kuutosen, jos on koulussa ja kirjat ovat mukana ja jos on tehnyt jotain saa aivan varmasti arvosanan seitsemän. Oppilas saa tällaisissa tilanteissa peruskoulun päästötodistuksen aikuisten, ammattilaisten leegion kauhealla työllä ja tuskalla hankkimina. Todistus on tietenkin huono ja nuori ei pääse jatkamaan opintojaan. D:n mukaan tilanteissa, joissa nuori ei ole käynyt koulua, neloset ja oppilaan luokalle jäänti olisi reilumpaa. Jos nuori ei kerta kaikkiaan ole kiinnostunut koulun käynnistä niin sitten ilman paperia ulos koulusta. Nuoren vastuuntunto ei voi kasvaa nykyisellä systeemillä, koska hän ei joudu koskaan lopullisesti vastaamaan edes koulunkäynnistään. D:

”Jos nuori ei pidä sopimusta niin neloset ja luokalle jäänti. Koska hänen täytyy oppia siihen, että mitä hän tekee, niin hän joutuu, mitä pidemmälle aika kuluu, niin hän joutuu itse vastuuseen teoistaan.”

C kehuu omaa kouluaan, koska siellä on oivallettu, että kasvatus on muutakin kuin jälki-istuntojen kirjoittamista. Rehtorin asenteella on tähän suuri vaikutus. Kouluissa työyhteisön olisi C:n mukaan oivallettava lasten elämän monimuotoisuus ja ymmärrettävä koulun kasvatustyö laajemmin kuin nykyisin usein tehdään.

Opettajakoulutus

Opettajien merkitys kasvatuksessa on huomattava. Kuraattorit C ja D viittasivat opettajakoulutukseen ja toivoivat siihen joitain muutoksia. D:n mukaan opettajilla on hyvin vähän ihmissuhdekoulutusta ja valmiuksia kohdata sosiaalisia ongelmia. Lasten koulussa synnyttämät tilanteet pelästyttävät opettajia ja heillä ei ole edellytyksiä näiden lasten vanhempien kanssa työskentelyyn. Opettajan asenne ja halu ovat D:n mielestä merkityksellisiä. C toivoo, että persoonallinen ote työhön tulisi taas kunniaan ja että opettajiksi tulisi värikkäitä, elämää kokeneita ihmisiä, jotka pystyisivät ymmärtämään lapsia. C:

”Jos hallitaan joku historian oppikirja ja oppisisältö ja se on se elämänsisältö ja sitte painutaan käsilaukku heiluen stockmannille heti koulupäivän jälkeen niin mä en... se maailmankuva on tässä näin.. ei siitä mitään tuu.”

C:n mielestä opettajakoulutus on kertakaikkiaan uudistettava. Hän toivoo tuleville opettajille oma-aloitteellisuutta ja rohkeutta enemmän:

”Et niille ihmisille, jotka sinne tulee, niinku mahdollisesti intoa puhkuen ja uusia ideoita puhkuen, niin et ne saa niinku tukea siinä koulutuksessaan sen oman ajatuksen käytölle ja oikeutuksen sille, että sä voit virkamiehenä käyttää sitä omaa päätäs siinä hommien hoita-

misessa. Et sehän tuhotaan tavallaan nykyisellä koulutuksella nimenomaan tää oma-aloitteisuus ja rohkeus.”

Oppilashuolto ja oppilaanohjaus

Oppilaanohjaus

A kertoi, että oppilaanohjaustunteja on vähennetty ja oppilaat ovat jääneet vaille riittävää ohjausta. Nuoret eivät saa tarpeeksi informaatiota puoleksavuosi viikkotunnissa. Ammatinvalinnan ohjauksella saataisiin nuorelle kovasti kaivattua keskusteluapua siihen, mitä hän haluaa lähteä opiskelemaan. Ohjaus vaatii aikaa, taitoa ja kykyä miettiä nuoren kanssa mitä hän haluaa. Tämä toimisi jälleen yleisellä tasolla ennaltaehkäisevästi.

Terveydenhuolto

A ja D mainitsevat terveydenhuollon tärkeänä osana oppilashuoltoa. Terveydenhoitajan ja koululääkärin palvelut ovat peruspalveluita ja niitä pitäisi olla riittävästi ja tasavertaisesti A:n mielestä kaikille tarjolla:

”Kaikkien on mahdollisuus kömpiä tuonne terveydenhoitajan luokse ja että se pidettäis. Terveysasiat varmaan liittyy syrjäytymiseen, niin koululääkärin palvelua, niin sitä on vähennetty, terveystarkastuksia on vähennetty, että huolehdittais tämmösistä perusasioista.”

Kuraattorit ja oppilashuoltotyöryhmät

Oppilashuoltotyöryhmissä keskustellaan niiden oppilaiden tilanteista, joiden kohdalla opettaja tai kuraattori katsovat, että muidenkin näkemystä tarvitaan asian eteenpäin viemiseksi. A:n mukaan kun useampi henkilö miettii asioita, tulee ideoita runsaammin ja toimet ovat hyvin perusteltuja ja tulosta syntyy. Oppilashuoltotyöryhmissä kasvaa myös tieto ja taito käsitellä vaikeaksi koettuja tilanteita. A kertoo näin:

”...oppilashuoltotyöryhmä koulussa on tosi tarpeellinen ja tärkeä, siinä sitte voidaan yhdessä miettiä tota niitä hankalampia juttuja ja eikä välillä hankaliakaan, mut yleensä se, et mikä ei mee ihan sillä tavallisella, et luokanopettaja tai valvoja sitte hoitaa, että yhdessä miettään, että mitä tässä tehtäis kunkin oppilaan kohdalla ja se on mun mielestä tosi tärkeä ryhmä koulussa. Ja siinähän voidaan sopia työnjaosta. Pääasia on se, että toimitaan, kun jokin asia on toimimista vaille. Se voi olla tukena yksittäisille opettajille ja yleensä sitte asioiden hoitamisen kannalta löydetään joku yhteinen linja.”

Kuraattoreiden työn kannalta oppilashuoltotyöryhmät ovat merkityksellisiä A:n mukaan myös siksi, että näissä kokouksissa kuraattori saa yleiskuvan koulun oppilashuollon akuuteista kysymyksistä; missä ollaan menossa, mikä on tärkeää ja mihin pitää puuttua. B:n mukaan oppilashuollon tehtävänä on huolehtia siitä, että oppilas on oikeassa opetusmuodossa. C katsoo, että erityisesti kuraattorin on huolehdittava tässäkin asiassa lapsen edun toteutumisesta. Oppilashuoltotyöryhmä voi erityisluokkasiirto kysymyksissä C:n mukaan toimia opettajan tai koulun edun mukaisesti, ja samalla lapsen etua vastaan. Tällöin työryhmä ja sen päätökset ovat vain loukku oppilaalle.

Koulut kutsuvat D:n siinä vaiheessa paikalle, kun koulu on jo paljon tehnyt. D kuvaakin tekevänsä eniten työtä marginaaliryhmän kanssa. Tällöin kuraattorit A ja D pitivät omaa mahdollisuuttaan toimia ennaltaehkäisevästi hyvin niukkana. Aika kuluu korjaavan ja selvittelevän työn ääressä. Opettajat kuitenkin toivovat tavoittavansa kuraattorin läheltä ja

pikaisesti. Kuraattoreiden työpaine on melkoinen ja kuraattoreita onkin liian vähän A:n ja D:n mielestä. Yksi kuraattoreista kertoo:

”...et mitkä on sitte ne riittävät resurssit, et jos me ajatellaan sitte omia koulukuraattorin voimavaroja, niin voin ihan suoraan sanoa, että aikamoisessa purjeessa tällä hetkellä olen et tota tän viiden koulun kanssa, et jos jossain lain perusteluissa on sanottu, että yhtä oppilashuollon työntekijää kohden niin 1000 oppilasta on se kohtuullinen määrä, niin esimerkiksi mulla on viis koulua ja niissä on 1700 oppilasta ja niitä pyyntöjähän tulee joka puolelta ja aina ja vaan, niin tuota, niin mitä siinä, aina välillä miettii, että mitä minä tässä nyt ehkäisen (naurua). Mikä on mun työn laatu, määrää on vaikka kuinka hirveästi, mutta mikä on mun työn laatu. Olen kyllä taipuvainen ajattelemaan, että oppilashuollon väkee kouluihin lisää.”

10. NUOREN SYRJÄTYMISPROSESSIN KUVAUS

Jatkan tulkintaani ja teen johtopäätöksiä analyysin alkuosan viitoittamalla tiellä. Kuraattoreiden käsitykset syrjäytymisestä ja koulun ja oppilaan suhteesta alkavat hahmottumaan. Kokoan mallia kuraattoreiden syrjäytymiskäsityksistä osittain jo kirjoitettua uudelleen jäsentäen.

Kaikkien kuraattoreiden näkemyksiä syrjäytymisestä yhdistää sen prosessinomaisuus. Prosessinomainen tarkoittaa alati muovautumassa ja liikkeessä oleva tapahtumien limittäistä ja lomittaista sarjaa, jossa alkua tai loppua/lopputulosta on vaikea tavoittaa. Tämä tarkoittaa myös sitä, ettei syitä tai syyllisiääkään löydy. Yksinkertaisten kausaalisuhteiden etsintä ei näyttänyt olevan merkityksellistikään. Prosessiin liittyy aina tavalla tai toiselle muutos. Merkityksellistä on nykyinen tilanne ja muutoksen mahdollisuus. Prosessissa tekijöitä voi olla yksi tai useampi, mutta keskeistä siinä on toimijan suhde toiseen tai itseensä. Syrjäytymisprosessiin vaikuttaminen edellyttää tietoa näistä toimijoista. Kuraattoreiden prosessikuvauksista löytyi tekijöitä, toimijoita, jotka prosessissa ovat mukana. Tämän aineiston kuraattoreiden kertomuksista on löydettävissä yhteisiä toimijoita, jotka ovat ankkuroitavissa selkeästi kolmeen luokkaan; koulu, oppilas ja perhe.

10.1. TOIMIJAT

Luetellut tekijät saattavat aiheuttaa lapsen ja nuoren syrjäytymistä tai olla vaikuttajia, jotka heikentävät lapsen elämänhallintaa. Samat tekijät ovat syrjäytymisen ehkäisijöitä ja sen riskitekijöitä, riippuen prosessin kulusta ja suunnasta. Tässä käsittelen tekijöitä lähinnä riskeinä. Riskitekijät voi luokitella kulttuuriin ja ympäristöön liittyviksi ulkoisiksi tekijöiksi kuten koulu, perhe ja ystäväpiiri tai sisäisiksi, lapseen itseensä liittyviksi tekijöiksi. Vaikuttavia tekijöitä ei voi lukea niin, että jos niistä joku on perheessä tai lapsella, hän on syrjäytymisvaarassa, sillä nämä ovat vain prosessista kuraattoreiden näkemiä ja irrottamia osatekijöitä, joiden suhde ympäröivään ei tässä tule aukottomasti esitellyksi. Ne voivat paremminkin toimia kartoittavina osviittana siitä, missä kaikilla ongelmia saatetaan havaita. Ongelmat elämän eri osa-alueilla kasaantuessaan ja prosessoiduttuaan lisäävät syrjäytymistä. Tarkastelen vielä lyhyesti näitä tekijöitä tai luokkia yksittäin.

Perhe, koti ja siellä vanhemmat ovat tietenkin ensisijaisesti lapsen ja nuoren paras turva ja tuki sekä resurssi elämänhallinnan lisäämiseksi. Kun kuraattorit tarkastelivat syrjäytymisvaarassa olevia nuoria, liittivät kuraattorit syrjäytymisen aina nuoren perheen. Huonom-

massa tapauksessa kotiin voi siis liittyä tekijöitä, jotka liittyvät joko nuoren tai perheen syrjäytymiseen, kuten vanhempien alkoholismia, väkivaltaa, työttömyyttä, mielenterveysongelmia, yksinhuoltajuutta, pärjäämättömyyttä, sosiaalista romahdusta, välinpitämättömyyttä, kasvatusvaikeudet, voimattomuutta ja uupumusta. Nämä tekijät kuraattorit yhdistävät vanhemmuuden puutteeseen ja lapsen turvattomuuteen. Vanhemmat ja lapset kuraattorit liittävät syrjäytymisessä yhteen. Mikäli kuraattori näkee lapsessa merkkejä syrjäytymisestä, niin myös perheissä on samoja tai muita syrjäytymisen merkkejä. Nuorten kodit määrittävät syrjäytymistä niin, että sama teko tai merkki kahdella eri nuorella voi olla uhka tai sitten ei, sen mukaan millaisesta kodista nuori on. Jos oppilas on norminrikkoja, lintsari, harrastamaton, kokeileva, heikko tai reppana mutta ”normaalista ja kalustetusta”, siis syrjäyttömästä kodista, eivät kuraattorit pidä nuorta syrjäytyvänä.

Koulun tehtävänä on kasvattaa oppilaansa tasapainoiseksi, hyväkuntoiseksi, vastuuntuntoiseksi, itsenäiseksi, luovaksi, yhteistyökykyiseksi ja rauhantahtoiseksi ihmiseksi ja yhteiskunnan jäseneksi. Koulun opetus tulee järjestää niin, että se antaa mm. oppilaan persoonallisuuden monipuoliseen kehittämiseen, yhteiskunnan ja työelämän sekä ammatinvalinnan ja jatko-opintojen kannalta tarpeellisia valmiuksia. Koulun virallinen tavoite on oppilaiden menestyminen heidän edellytystensä mukaisesti. Tämä on kirjattuna peruskoululakiin, mutta kaikki koululaiset eivät saavuta tavoitetta ja toisaalta kaikki eivät saa vastaavia valmiuksia.

Kuraattorien näkökulmasta syrjäytymiseen liittyvät aina oppilaan kouluongelmat. Mikäli oppilaalla on koulussa vaikeuksia, hän on todennäköisesti syrjäytymisvaarassa. Koulussa näkyviä indikaattoreita syrjäytymiselle ovat oppimisvaikeudet, huono koulumenestys, motivaatio-ongelmat, pinnaus, jatko-opintoihin hakeutumattomuus ja pääsemättömyys, koulukiusaus, häiriköinti, ilkivalta, rötöstely ja päihteiden käyttö.

On mahdollista, että koulu itsessään tuottaa syrjäytymistä. Koulujärjestelmässä, rakenteessa ja systeemeissä, koulun käyttämissä menetelmissä ja toiminnoissa on tekijöitä, jotka syrjäyttävät joitakin oppilaita koulusta ja sitä kautta myös muilta elämän alueilta. Koulu on kulttuurinsa tuote sekä osa vallitsevaa yhteiskuntapolitiikkaa, joka taas ohjaa koulua. Kuraattoreiden kertomat oppilaiden syrjäytymismerkkit sekä koulussa viihtymättömyys ja oppilaiden kokemus kannustuksen ja välittämisen puute kertovat myös koulun ongelmista. Ainakaan heikosti motivoitunutta oppilasta ei tarpeeksi innosteta oppimaan, osaamaan ja onnistumaan. Kysymys on myös keinojen ja muiden resurssien puutteesta.

Koulun toiminnassa kuraattorit näkivät paljon muuttamisen mahdollisuuksia. Koulun ensimmäisen perustehtävän, kasvatuksen, näkymättömyys on kuraattoreiden mielestä syrjäytymistä aiheuttava. Kuraattorit suosittelevat koulua kriittisesti; se ei kasvata oppilaita vastuuntuntoisiksi, ei vaadi eikä ole hyvänä mallina, ei opeta elämänhallintaa, eikä tarjoa oppilaille mielekästä toimintaa. Kuraattorit näkevät, että prosessin osapuolina ovat sekä koulu että oppilas. Opetuksen järjestäminen niin, että se vastaa lapsen kehitystasoa on yksi tärkeimmistä toimista, mitä koulu pitäisi syrjäytymisen ehkäisemiseksi tehdä. Koulussa menestymättömyys vaikuttaa nuoren elämään kouluaihana ja jatkossa merkittävästi. Heikompihajaiset tai hitaasti oppivat jäävät opetuksessa jälkeen, tipahtavat opetuksen kärryiltä, menettävät mielenkiintonsa ja motivaationsa opintoihin ja vaikeudet ovat edessä. Tämän vuoksi opetuksen onnistumiseen pitäisi kiinnittää huomiota nykyistä enemmän. On huolehdittava siitä, että oppilas oppii. Opetussysteemi kaipaa tarkistamista. Kurssimuotoinen jaksosysteemi ei saa kuraattoreiden siunausta, sillä se ei kiivastahtisuutensa vuoksi anna

mahdollisuutta oppia eri tahdissa tai ottaa kiinni menetettyjä oppeja. Kuraattorit kaipaavat kansakoulun ja tasokurssien hyvää puolta eli yksilöllisyyttä takaisin.

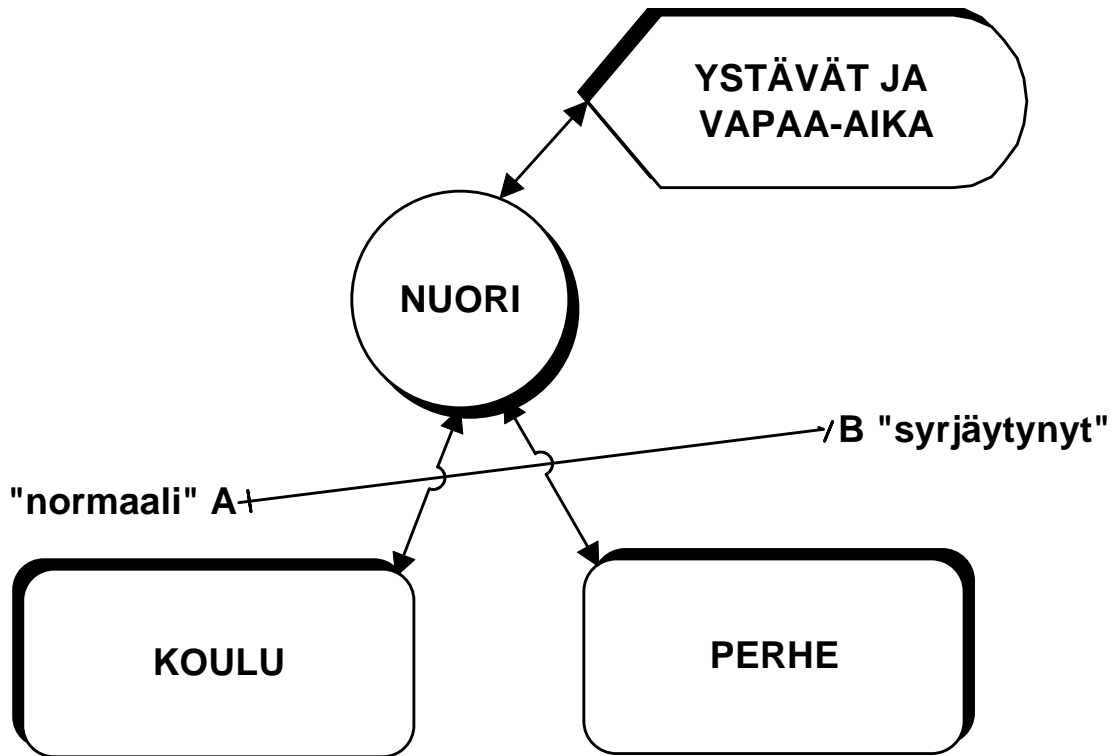
Opettajalla on tärkeä rooli kasvattajana ja oppimisen mahdollistajana. Opettajien toiminnassa kuraattorit näkevät paljon hyvää ja mahdollisuuden auttaa oppilasta, puuttua tilanteeseen tai jopa ehkäistä ongelmien syntyä. Opettaja siis paitsi opettaa, niin voi myös oppia tuntemaan oppilaansa ja heissä tapahtuvat muutokset. Riippuu toki opettajan ja oppilaan suhteesta mitä kaikkea koulussa näkyy ja mitä opettaja voi nähdä tai tehdä oppilaan hyväksi. Mikäli opettajalla on oikea asenne (halu auttaa ja ymmärtää) ja resurssien suoma mahdollisuus (esim. tarpeeksi pieniin ryhmiin), on oppilasta auttava työskentely mahdollinen. Tämä tarkoittaa siis oppilaan kannalta hyvää opetusta ja oppilaan elämään puuttumista muutoksien ilmaantuessa.

Koulun tehtävä on puuttua havaittuihin syrjäytymisen merkkeihin. Opettaja ei ole tilanteissa yksin, vaan oppilashuolto, kuraattorit osana sitä, keskittyvät näihin kysymyksiin. Kuraattorin tehtävänä on auttaa, tukea, muuttaa oppilasta, selvittää oireita, vaikuttaa motivaatioon ja neuvotella vanhempien ja yhteistyökumppaneiden kanssa. Kuraattorit toivovat, että koulussa olisi mahdollisuus keskittyttävä perustehtävien hyvään hoitoon, joka toimisi parhaiten syrjäytymistä ennaltaehkäisten.

Nuori itse. Nuoren persoonallisuuteen, käyttäytymiseen tai habitukseen voi liittyä tekijöitä, jotka vuorovaikutuksessa sopivaan ympäristöön aiheuttavat syrjäytymistä tai lisäävät sitä. Oppilaat eli nuoret ihmiset eivät ole syrjäytyneitä, mutta merkkejä tulevasta syrjäytymisestä kuraattorit näkivät runsaasti. Kuraattorit liittävät syrjäytymisen kahdeksaan eri tyyppiin; 1) fyysisesti tai psyykkisesti huonovointiset, 2) muuttajat (muutos oppilaan käytöksessä), 3) lintsaajat, joilla on kouluvaikeuksia, 4) motivaatiottomat, 5) heikot, reppanat, hissukat tai itsetunto heikoilla, 6) harrastamattomat, 7) kokeilevat, hakevat ja normien rikkojat (tähän liittyvät päihteet ja seksi) ja 8) kiusaajat tai kiusatut. Kuraattorit olivat huolissaan nuoren vapaa-ajan käytöstä. Vaikka koulussa kasvatus ja opetus olisivatkin kunnossa, se ei aina riitä. Harrastamaton ystäväpiiri saattaa viedä nuoren sellaisiin alakulttuureihin, joissa hän menettää elämänhallintaansa niin sanotussa normaalikulttuurissa ja toimintaympäristössä. Nämä tekijät voivat viedä mielenkiinnon pois koulutyöskentelystä ja edesauttavat näin syrjäytymistä.

10.2. SYRJÄYTYMISPROSESSI JA SYRJÄYTYNEEN TILA

Kuraattoreiden mukaan nuorten syrjäytyminen on siis koulun, oppilaan ja perheen vuorovaikutuksellinen prosessi, jossa nuori syrjäytyy tai syrjäytetään. Syrjäytyvän nuoren perhe on syrjäytynyt tai syrjäytymässä. Syrjäytymisen merkit ja uhat nähdään koulussa, mutta siellä ei kuitenkaan ole syrjäytyneitä oppilaita. Nuori voi sitten peruskoulun jälkeen olla syrjäytynyt. Kuraattorit siis erottivat syrjäytyneet ja syrjäytymässä olevat. Tämä antaa syrjäytymisestä kuvan tilana; kaarijanan toisessa päässä pisteessä A on ei-syrjäytynyt, niin sanottu normaali tila ja toisessa päässä pisteessä B on syrjäytymisen, niin sanottu epänormaali tila. Katso kuvio:

KUVIO 1: Esimerkki pysäytyskuvasta syrjäytymisprosessissa olevan nuoren suhteesta kouluun, perheeseen, ystäviinsä ja vapaa-aikaan sekä prosessin etenemiseen.

Syrjäytymässä oleva on matkalla pisteen A läheisyydestä kohti pistettä B. Pisteeseen A saattaa päteä sama ehto kuin pisteeseen B; jokainen voi vain itse sanoa onko normaali, ei-syrjäytynyt tai syrjäytynyt, ei-normaali. Tällä matkalla häneen vaikuttavat 1) koulun veto tai työntövoima, 2) nuoren perheen sijainti A B akselilla, 3) ystävien ja vapaa-ajan sijainti A B akselilla sekä 4) nuoren oma mieli ja tahto. Kuviossa aikuisten maailma on kaarijan alapuolella ja nuorten maailma sen yläpuolella. Kuvion esimerkkitalanteessa syrjäytymisprosessi on käynnissä, koska nuoren perhe, vapaa-aika ja kaveripiiri ovat lähempänä pistettä B kuin pistettä A. Koulun vaikutus veto tai työntövoimana on selvítettävä erikseen. Koulu voi siis omilla toimillaan saada nuoren innostumaan oppimisesta ja kasvusta tai siten työntää oppilasta yhä kauemmas, jopa syrjäyttää oppilas. Jotta matka saataisiin katkeamaan, kelkka kääntymään, tarvitaan muutoksia kaikissa prosessin osapuolissa tai sitten erittäin paljon muutosta joissain niistä. Piste B on kuin musta aukko, siitä ei tiedetä paljon, mutta sitä pelätään ja sillä pelotellaan.

Tarkastelen vielä aineiston antia suhteessa Siljanderin syrjäytymismääritelmään. Siljanderin mukaan syrjäytymisessä ongelma syntyy, kun kaksi ehtoa täyttyvät: 1) subjektiivinen kokemus ja ulosajautuminen, 2) yksilöllisen ja yhteisöllisen ristiriita.

Yksi tutkimuksen tärkeimmistä johtopäätöksistä on, ettei nuoria voi kuraattoreiden mukaan pitää syrjäytyneinä. Tämä tukee Siljanderin määritelmää siinä mielessä, että koululainen ei ole ulosajautunut, hänellä on yhteys kouluun tavalla tai toisella. Myös yhteisöllisen ja yksilöllisen ehdon ristiriita toteutuu kuraattoreiden syrjäytymisnäkemyksissä. Subjektiiviseen kokemukseen muutamat kuraattoreista viittaavat, mutta heidän on mahdotontakin vastata nuorten puolesta. Onko niin, että syrjäytymiseen vaaditaan henkilökohtainen, subjektiivinen vastaus? Jos niin on, asiaa ei voi kysyä kuin asianomaisilta itseltään. Mistä kuraattorit sitten puhuvat? Jos ilmiö ei ole syrjäytyminen niin miksi sitä kutsuisi? Pitäisikö puhua

asosiaalustumisesta tai vieraantumisesta ja jättää syrjäytymisen käsite niihin tutkimuksiin, joissa asianosaisilta kysyminen on mahdollista. Voidaanko puhua kuraattoreiden näkemyksen mukaisesti syrjäytymisen prosessista ja erottaa syrjäytyneen tila tästä? Itse ajattelen näin. Syrjäytyminen prosessina on liikettä kohti syrjäytymistä. Sen milloin musta aukko on saavutettu, on kunkin matkalla olijan itsensä määriteltävä. Vaikka syrjäytymisen tila, musta aukko kuulostaa dramaattiselta, ei se sitä välttämättä ole. Tilaan voidaan joutua hetkellisesti tai pitkiksikin ajoiksi, mutta sieltä voi päästä myös pois.

LOPPUPOHDINTAA

Tutkimus nosti esiin vanhaa ja erityisesti uutta tietoa syrjäytymisen ja koulun suhteesta. Peruskoululaissa mainitaan ensin kasvatus ja sitten opetus. 1§:ssä ja 2§:ssa mainitut tehtävät ja tavoitteet palvelisivat toteutuessaan myös syrjäytymisen ehkäisyä mitä parhaiten. Koulun kasvatusvastuun, mutta myös opetusvaatimusten, täyttäminen käytännössä on erittäin vaativa haaste, ehkä jopa mahdoton toteuttaa kaikkien oppilaiden kohdalla, ainakaan nykyisillä resursseilla. Koulun on kuitenkin yritettävä pitää vetovoimaansa yllä, innostaa kaikkia nuoria oppimaan ja kasvamaan. Näiden perustehtävien hyvä hoito ennaltaehkäisisi syrjäytymistä. Opettajan ja kuraattorin ammattitaitoon kuuluu kyky nähdä ja kuulla nuoren tarpeita vaikkei nuori niitä itse erityisesti toisi esille tai edes tiedostaisi. Nuoren prosessimatkan tekijät on tunnistettava ja pyrittävä muutokseen yhteistyössä nuoren kanssa. Nuoren motivointi muutokseen on herkkää ja vaativaa työtä, joka vaatii luottamuksellisen nuoriaikuinen työskentelysuhteen. Sen syntymiseen ja muutoksen aikaansaamiseen tarvitaan aikaa.

Tutkimuksen teko vaati paljon aikaa ja henkisiä voimavaroja kandidaatin tutkielman vaatimukseen nähden. Tutkimuksen tekoon liittyvä yksi syy on aineiston runsaus ja siitä aiheutunut tutkimuksen laajuus. Vielä tarkempi rajausta olisi voinut helpottaa tätä tilannetta. Olisin voinut keskittyä puhtaasti syrjäytymisen määrittelyyn, eli kahteen ensimmäiseen teemaan jättäen kolmannen, koulun toimet pois. Toinen tutkimuksen tekoa yksinkertaistava tekijä olisi ollut selkeä analyysimenetelmä. Aineiston kvalitatiiviseen analyysiin ei ollut selkeää valmista mallia. Metodikirjallisuuden ja muiden tutkimusten pohjalta oli rakennettava omalle aineistolle ja tutkimusongelmalle soveltuva analyysitapa ja tämä ei ollut helppo prosessi. Kvalitatiivinen aineisto vaati aineistoon upottautumisen. Oli uskaltauduttava hermeneuttisen kehän tornadon vietäväksi tietämättä mitä eteen tulee ja miten eteen tuleva kohdataan. Olen kuitenkin pyrkinyt jatkuvasti pitämään mielessä aineiston reliabiliteetin ja validiteetin. Päätelypolkuni ja tulkintojen rakentumisen olen kirjoittanut esiin niin, että seuraaminen olisi mahdollista reliabiliteetin testaamiseksi. Suorien siteerausten käyttö palvelee myös tätä tarkoitusta. Toinen tutkija olisi saanut samalla aineistolla ja samalla tutkimusongelmalla uskoisin niin samantyyppisiä vastauksia tutkimusongelmaan, mutta luokittelutapoja tälle aineistolle olisi varmaan useita yksilöllisiä. Kuraattoreiden haastattelut sujuivat hyvin avoimessa tunnelmassa ja kuraattorit tuottivat paljon puhetta vähillä kysymyksillä. En siis usko, että validiteetissa olisi ongelmaa tältä osin. Tutkimustuloksen ”syrjäytyminen on prosessi”, kohdalla mietin validiteettia. Olin jo teemakysymysvaiheessa tietämättä vastauksia implisiittisesti yhdistänyt syrjäytymisen ja prosessin, joten näiden kahden käsitteen yhdistäminen ei noussut pelkästään kuraattoreilta itseltään. Tein kuraattoreille kysymyksen: ”mitkä ovat merkit syrjäytymisprosessista”. Syrjäytyminen ja prosessi on toki yhdistetty toisiinsa useissa lähteissä, yhtenä tapana teoretisoida käsitettä. Lisäksi kuraattorit olivat itse maininneet prosessin jo ennen kuin pääsin toisen teema-alueen kysymystä esittämään, joten ongelmaa ei sittenkään syntynyt.

Tutkimuksen teko oli käytännössä vuorotteleva kirjoitustapahtuma teorian ja empiirisen osuuden välillä. Teoriaan olin tutustunut etukäteen, kirjoittanut etukäteen, mutta muokkasin sitä uudelleen empiiristä osuutta kirjoittaessa. Analyysiosuudessa teoria oli jatkuvasti vaikuttamassa. Suomalaisen akateemisen syrjäytymiskeskustelun olen pyrkinyt esittelemään hyvinkin kattavasti, mutta ulkomainen kirjallisuus jäi ainoastaan toisen käden lähteiden varaan, mikä on tietenkin sääli.

Tutkimus sai mielestäni aikaan lähentymistä käytännön ja teorian välillä. Tutkimus rakensi teoriaa edelleen täsmentäen syrjäytymisen käsitettä. Syrjäytymisen määrittelyyn liittyy siis prosessi ja tila ja kuraattoreiden mukaan nuoret ovat prosessissa. Lisäksi tutkimus nosti esille sen, mitä koulussa voitaisiin tehdä syrjäytymisen ehkäisemiseksi. Tutkimustulokset luovat jatkotutkimukselle mielenkiintoisia tehtäviä. Kokevatko nuoret, joista kuraattorit kertovat, itse olevansa syrjäytymisprosessissa vai syrjäytyneitä? Teoreettisesta intressistä lähtee kysymys siitä, voidaanko jako kahteen syrjäytymistraditioon tehdä? Mielenkiintoinen on kysymys siitä, miten syrjäytymisprosessin eri tekijät vaikuttavat nuoren liikkeisiin prosessissa ei-syrjäytymisen ja syrjäytymisen välillä, eli esimerkiksi milloin koulu toimii työntö milloin vetovoimana?

LÄHTEET

Ahonen, Sirkka. 1995. Fenomennografinen tutkimus (114161). Laadullisen tutkimuksen työtapoja. Syrjälä, Ahonen, Syrjäläinen & Saari. Kirjayhtymä. Helsinki.

Alasuutari, Pertti. 1994. Laadullinen tutkimus (2. painos). Vastapaino. Gummerrus. Tampere.

Antikainen, Ari. 1993. Kasvatus, koulutus ja yhteiskunta. WSOY. Porvoo.

Blom, Laukkanen, Lindström, Saresma & Virtanen (toim.). 1996. Erityisopetuksen tila. Opetushallitus. Arviointi 2/96.

Ehrnrooth, Jari. 1990. Intuitio ja analyysi (3041). Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Klaus Mäkelä (toim.). Gaudeamus. Helsinki

Elinikäinen oppiminen tietoyhteiskunnassa. 1996. Komiteamietintö 1996:10. Opetusministeriö. Yliopistopaino. Helsinki.

Hirsch, Joachim. 1983. Turvavaltio. ”Saksan malli”, sen kriisi ja uudet yhteiskunnalliset liikkeet. K.J.Gummerrus. Jyväskylä.

Högmander, Holm & Haapala. 1988. Koulunsa päättänyt tai keskeyttänyt nuoriko tuulijolla? Kouluhallituksen julkaisuja. Valtion painatuskeskus. Helsinki.

Iivari, Juhani. 1996. Osattomuudesta rangaistavaksi. Edita. Helsinki.

Jyrkämä, Jyrki. 1986. Nuoret sivuraiteelle? Nuorisosta, syrjäytymisestä, yhteiskunnasta. Teoksessa Suomalaista nuorisotutkimusta 1/86. Kansalaiskasvatuksen keskus. Helsinki.

- Kivirauma, Joel. 1995. Koulun varjossa. Entiset tarkkailuoppilaat kertovat koulukokemuksistaan. Jyväskylän yliopisto.
- Kuorelahti. 1996. Erityisopetuksen tila. Opetushallitus. Helsinki.
- Kuusinen, Jorma (toim.). 1995. Kasvatuspsykologia (4. uudistettu painos). WSOY. Juva.
- Kuusinen, Jorma. 1992. Hyvät, huonot ja keskinkertaiset. Kasvatus 23;1, 4756. Jyväskylän yliopisto.
- Kuusinen, Jorma. 1986. Koulumenestys, lahjakkuus ja sosiaalinen tausta (192197). Kasvatus 17;3.
- Lehtonen Heikki, Heinonen Jari & Rissanen Pekka. 1986. Syrjäytymiskäsitteen käytön ongelmia. Sosiaalhallituksen julkaisuja 12/1986. Valtion painatuskeskus. Helsinki.
- Liimatainen-Lamberg, AnnaEster (toim.). 1996. Syrjäytymisriskien ehkäisy, syrjäytyneiden koulutuspalvelut ja ohjaustoiminta. Arviointi 7/96. Opetushallitus. Yliopistopaino. Helsinki.
- Lämsä, Anna-Liisa. 1996. Koulun kulttuurit ja syrjäytyminen koulussa. Teoksessa Siljan-der & Ulvinen (toim.). Syrjäytymisestä selviytymiseen. Oulun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta. 66/1996.
- Meriläinen, Liisa. 1996 a. Erityisopetuksen tila. Opetushallitus. Yliopistopaino.
- Meriläinen, Liisa. 1996 b. Koulunkäynnin keskeyttäminen syiden selvittäminen. Teoksessa Liimatainen-Lamberg (toim.). Syrjäytymisriskien ehkäisy, syrjäytyneiden koulutuspalvelut ja ohjaustoiminta. Arviointi 7/96. Opetushallitus. Yliopistopaino. Helsinki.
- Mäkelä, Klaus. 1990. Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Gaudeamus. Helsinki.
- Nummenmaa, Anna Raija & Tarkiainen, Ari. 1993. Koulutuksen ulkopuolella oleva nuori. Työpoliittinen tutkimus 44. Työministeriö. Helsinki.
- Nuorisotyö lehti 4/1996.
- Oppilaan monet auttajat. 1992. Opetushallitus ja Sosiaali- ja terveyshallitus. Oppaita 13. Valtion painatuskeskus. Helsinki.
- Peltonen, Heidi. 1996. Koulukiusaaminen ja kouluviihtyvyys. Teoksessa Liimatainen-Lamberg (toim.). Syrjäytymisriskien ehkäisy, syrjäytyneiden koulutuspalvelut ja ohjaustoiminta. Opetushallitus. Arviointi 7/96. Yliopistopaino. Helsinki.
- Penttilä, Eeva. 1993. Koulukiusaamista koskeva selvitysmiehen raportti. Opetusministeriön työryhmien muistioita 1993:32. Yliopistopaino. Helsinki.

- Pirttiniemi, Juhani. 1996. Koulukokemukset riskitekijät. Yläasteen onnistuneisuus ja riskitekijät oppilaiden arvioimana. Teoksessa Liimatainen-Lamberg (toim.). Syrjäytymisriskien ehkäisy, syrjäytyneiden koulutuspalvelut ja ohjaustoiminta. Opetushallitus. Arviointi 7/96. Yliopistopaino. Helsinki.
- Puuronen, Vesa. 1989. Nuorisoryhmien toiminta ja toiminnan mieli. Joensuun yliopisto. Joensuu.
- Ranta, Hannu (toim.). 1994. Opetustoimen lainsäädäntö. Lakimiesliiton Kustannus. Gummerus.
- Rönkä, Anna. 1995. Nuorisotutkimus 13(1995:)1. Hakapaino Oy. Helsinki.
- Saarikoski, Helena. 1996. Helsingin Sanomat 7.7.1996.
- Siljander, Pauli ja Ulvinen, VeliMatti (toim.). 1996. Syrjäytymisestä selviytymiseen. Vaikeuksien kautta elämänhallintaan. Oulun yliopisto. 66/1996.
- Silvennoinen, Heikki. 1992. Huono-osaisuus ja koulutus. Kasvatus 23;3, 256267. Jyväskylä yliopisto.
- Silvennoinen, Heikki. 1993. Nuorten kouluttamattomuuden ja työttömyyden rakenteelliset yhteydet. Nuorisotutkimus. 11(1993:)2. Nuorisotutkimusseura. Helsinki.
- Sipilä, Jorma. 1985. Sosiaalipolitiikan tulevaisuus. Tammi. Helsinki.
- Sipilä, Jorma. 1982. Nuorten poikkeava käyttäytyminen ja yhteisön rakenne. Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksen tutkimuksia.
- Syrjälä, Leena. 1988. Tapaustutkimus kasvatustieteessä. Teoksessa Syrjälä & Numminen. Oulun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan tutkimuksia 51/1988.
- Syrjälä, Leena, Ahonen Sirkka, Syrjäläinen Eija & Saari Seppo. 1995. Laadullisen tutkimuksen työtapoja. Kirjayhtymä. Helsinki.
- Syrjäläinen, Eija. 1994. Lyhyesti etnografisesta opetuksen tutkimisesta (68107). Teoksessa
- Syrjälä, Ahonen, Syrjäläinen & Saari. Laadullisen tutkimuksen työtapoja. Kirjayhtymä. Helsinki.
- Takala, Mikko. 1992. Kouluallergia. Tampereen yliopisto.
- Takala, Tuomas (toim.). 1995. Kasvatussosiologia (4. uudistettu painos). WSOY. Juva.
- Takala, Tuomas (toim.). 1990. Kasvatussosiologian perusteet (2. painos). Jyväskylän yliopiston täydennyskoulutuskeskus. Oppimateriaaleja 2/1989.
- Takala, Tuomas. 1989. Kasvatussosiologian perusteet. Jyväskylän yliopiston täydennyskoulutuskeskus. Jyväskylä.

Ulvinen, Veli-Matti. 1996. Teoksessa Siljander & Ulvinen. Syrjäytymisestä selviytymiseen. Vaikeuksien kautta elämänhallintaan. Oulun yliopisto. 66/96.

Vaittinen, M. 1984. Tieteellinen toiminta filosofisena ongelmana. Jyväskylän yliopiston terveystieteen laitos. Sarja B:3.

Valtion tilintarkastajien kertomus vuodelta 1994.

Vintiötyöryhmän muistio. Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 4/1994.

Virtanen, Petri. 1996 a. The Making of a New Underclass Among The Unemployed Youth? Emerging social exclusion, the mechanisms of intergation and the need for active and networkbased employment strategies. Ministry of Labour. Labour policy studies 150. Helsinki.

Virtanen & Ratilainen. 1996. Erityisopetuksen tila. Opetushallitus. Yliopistopaino.

Painamattomat lähteet

Nyyssölä, Kari. 6.5.1996. Nuoret ja työvoimapolitiikka. Julkaisematon lausunto opetusministeriön nuorisopolitiikan maatutkintahankkeeseen.

OPTI. 1996. Oppilastietokanta tietojenkäsittelyohjelma verkossa. Opetushallitus. Tuloksia ja johtopäätöksiä raporteista "Toteuttaako peruskoulu tasa-arvoa?", "Erityisopetuksen tila" ja "Syrjäytymisriskien ehkäisy, syrjäytyneiden koulutuspalvelut ja ohjaustoiminta", Opetushallitus, Moniste 58/1996.

Valkoinen kirja koulutuksesta. Opettaminen ja oppiminen. Kohti kognitiivista yhteiskuntaa. 1995. Euroopan Yhteisöjen komissio. KOM(95) 590. (epävirallinen opetusministeriön suomennos)

Virtanen, Petri. 1996 b. Nuorten syrjäytyminen. Julkaisematon lausunto opetusministeriön nuorisopolitiikan maatutkintahankkeeseen.

LIITE 1

Esimerkki

"Ala-aste menny pojalla ihan kohtalaisesti, mutta oli kerrannu yhden luokan. Kertaamisen myötä koulukäyntimotivaatio oli ruvennu laskemaan, mutta kuitenkin kävi ja voi sanoa, ettei niitä poissaoloja siellä kai ollu yhtään. Yläasteen seiskalla alkoi tulla säännöllisesti niitä poissaoloja. Siinä oli tämmöstä oppimisvaikeutta myös. Selvitettiin, minkä tasonen tää oppilas on, että pärjääkö normaaliluokassa, vai pitääkö miettiä erityisratkaisuja. Koulussa oli osoittautunut, että hän ei osaa oikeastaan yhtään mitään, hyvinkin niinkun heikosti meni. Yritettiin selvittää, että liittyykö tää lintsaus oppimiseen vai sosiaaliin suhteisiin, kun se kaverin kanssa lintsas. Sitten kun koulupsykologi teki testauksen, niin yllätys yllätys, se osoitti, että tää on ihan keskitason kaveri, ettei pitäis olla tälläsiä oppimisvaikeuksia. Kysymys sitten, että miksi hän ei koulussa viihdy ja miksi hällä on niitä häiröitä sitten, on hyvä. Tosi mukava poika, mutta järjesti hankalia tilanteita tunneilla ja kotoakin tuli viestiä

äidin huolesta. Poika kun vietti vilkasta iltaelämää ja oli öitäkin ulkona ja hankaluuksiakin oli tullut. Siinä vaiheessa ehdotettiin äidille, että koulu hoitais oppimispuolta ja perhetuki-keskuksen avotyö voisi tukea vapaa-aikaa. Äiti ei kuitenkaan ollut yhtään halukas tähän, joten tämä jäi. Vaikea tilanne oli, että mitä sitten tehdä, kun syrjäytymisen elementit oli siinä; oppimisvaikeudet, häiritsevää käytöstä koulussa, varkautta, pitkään sai olla kotoa pois illalla, peruselämänkuviot ... Tilanne koulussa vaan jatku. Mietittiin erityisluokkasiirtoa, että auttaisko yhden opettajan johdolla työskentely. Kasille hän sitten pääsi juuri ja juuri, eikä kasin syksy ollut koulussa sen kummempaa vaan samat jutut jatku. Taas mietittiin sitä erityisluokkasiirtoa, että mitä hyötyä ja haittaa siitä tälle pojalle olisi. Etuna yksi tutun opettajan johdolla saatu päästötodistus kasiluokalta ja systeemin parempi pyöriminen kun täällä. Äidillä oli kuitenkin suuri pelko, että elämä menee entistä kauheemmaksi, kun joutuu keskustaan kouluun. Tähän liittyi sitten sellanen jo 18vuotias kaveri, joka oli ammattikoulunsaakin jo käynyt ja jolla oli auto. Kaveri rullasi autollaan kouluun hakeen tätä kaveriaan kesken päivien. Se selvisi sille, että soitin sille kerran, että nyt kuule riittää, että antaisit mahdollisuuden sun kaverilles käydä koulunsa loppuun, se ihme kyllä usko sinne tän. No äidin kanssa sovittiin, että tehdään tästä tarkkailuluokkasiirrosta koeaikainen, että kokeillaan. Kyllä siellä sitten paremmin alko mennä. Oli siinä yks varkausjuttu, mutta ei ollut niitten koulun oppilaiden kanssa, vaan meidän täällä, näiden vanhojen kavereiden kanssa, siinä ei olennaista muutosta tapahtunut. Loppukeväästä sitten virallistettiin se siirto. Äiti on hirvittävän katkera yhteiskunnalle näistä asioista. Siellä oli koti sekaisin, äiti väsynyt ja voimaton. Äiti ei halunnut apua vastaan ja sinne toisaalta se syytti, että me ei niinkun osata auttaa. Tää on hyvä esimerkki ”hitaasti hivuttamalla” tapauksesta. Ei varmasti oo tehty hätiköityjä päätöksiä. Äitiä helpotti kun koululta annettiin se mahdollisuus, että poika voi palata takaisin, jos siltä näyttää, että tämä ei ole lopullisen lopullista. Näin jos kuntoutuu niin on mahdollisuus palata, mutta ei ne niin paljon oo kuntoutunu, että ne pystyis sinne palaamaan.”